

"Relationen är det absolut viktigaste, fungerar inte den så lyckas vi inte."

En kvalitativ studie som kartlägger förebyggande
arbete mot marginalisering med ungdomar på Åland

Matilda Söderback
Axel Gädda

Examensarbete för Socionom (YH)-examen
Utbildningsprogrammet för det sociala området
Vasa 2020

EXAMENSARBETE

Författare: Matilda Söderback & Axel Gädda
Utbildning och ort: Socionom, Vasa
Inriktningsalternativ/Fördjupning: Ungdomsarbete
Handledare: Åsa Carlsson & Ralf Lillbacka

Titel: **"Relationen är det absolut viktigaste, fungerar inte den så lyckas vi inte."**

En kvalitativ studie som kartlägger förebyggande arbete mot marginalisering med ungdomar på Åland

Datum 09.04.2020

Sidantal 71

Bilagor 1

Abstrakt

Syftet med vårt examensarbete är att kartlägga det förebyggande arbetet mot marginalisering med ungdomar på Åland. Frågeställningarna i arbetet är: Vad innebär marginalisering och hur tar det sig uttryck? Vad innefattar förebyggande arbete mot marginalisering med ungdomar? Vilka förebyggande insatser finns det på Åland? Vilka begränsningar eller svårigheter finns i arbetet på Åland ur de professionellas synvinkel?

I teoridelen av arbetet definieras marginalisering och förebyggande arbete som begrepp. Marginaliseringens uttryck och orsaker hos ungdomar förklaras och det förebyggande arbetet beskrivs. Teoridelen nämner även lagstiftning, tidigare forskning och ekonomiska konsekvenser samt preventionspotential vid lyckade insatser.

Undersökningen har gjorts genom kvalitativa forskningsintervjuer med olika relevanta professionella som arbetar förebyggande med ungdomar på Åland. Informanterna har fått framställda frågor på förhand och intervjuerna har ljudinspelats med deras tillåtelse. Intervjuerna har transkriberats och analyserats genom meningskoncentrering.

Resultatet i vår undersökning överensstämmer med den teori som har sammanställts. Marginalisering hos ungdomar kan förebyggas med tillräckligt tidiga insatser, bärande relationer till vuxna och genom en god samverkan aktörer emellan. Det krävs tydliga regler, struktur, kontinuitet, tid och närvaro. I undersökningen framkom svårigheter med bland annat tystnadsplikt, resursbrist, ett övergripande samarbete. Det framkom även utvecklingsmöjligheter, exempelvis nämndes ett automatiserat system för skolavhopp.

Språk: Svenska

Nyckelord: Marginalisering, förebyggande arbete, ungdomar

BACHELOR'S THESIS

Author: Matilda Söderback & Axel Gädde
Degree Programme: Social Welfare, Vasa
Specialization: Youth Work
Supervisor(s): Åsa Carlsson & Ralf Lillbacka

Title: **"The relationship is the most important, it won't work without it."**

A Qualitative Study Describing Preventive Work against Marginalization among Youth on the Åland Islands

Date 09.04.2020

Number of pages 71 Appendices 1

Abstract

The purpose of our thesis is to describe the preventive work against marginalization among youth on the Åland Islands. The questions in our thesis are: What is marginalization and how is it manifested? How is preventive work against marginalization carried out among youth? Which preventive measures are being used on the Åland Islands? Are there any difficulties or limitations with working as a preventive measure from the professionals' point of view?

In the theoretical part marginalization and preventive work are defined. The expressions of marginalization and its causes among youth are explained and the preventive work is described. In the theoretical part we detail legislation, previous research, economic consequences and the potential gains that may result from successful efforts.

The study was conducted by means of qualitative interviews. We interviewed different, relevant, professional participants who all somehow work preventively with youth in the Åland Islands. Those who participated in the interviews were given the questions in advance and the interviews were voice recorded with the participants' consent. The interviews were transcribed and analyzed using qualitative content analysis where we summarized the most relevant answers.

The result of our study is consistent with the theory. Marginalization among youth can be prevented through sufficient early measures, sustainable relations with adults and with collaboration and evaluation with the professionals in between. Thus, this enterprise requires adequate rules, structure, continuity, time and presence. Our study identified difficulties associated with matters such as confidentiality, lack of resources and comprehensive collaboration. Possible strategies for development were identified, for instance an automated system of identifying school dropouts.

Language: Swedish

Key words: Marginalization, Preventive Work, Youth

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
2	Syfte, frågeställningar och avgränsningar.....	2
3	Marginalisering.....	3
3.1	Inkludering och integration.....	3
3.2	Social utsatthet och utanförskap.....	4
3.3	Ekonomiska konsekvenser och kostnader.....	5
3.4	Preventionspotentialen vid lyckade insatser.....	6
4	Marginaliseringens uttryck hos ungdomar.....	9
4.1	Skolk och hög frånvaro i skolan.....	9
4.2	Bristande betyg och inordningsproblematik.....	10
4.3	Destruktiv och social beteendeproblematik.....	11
4.3.1	Individuella-, interpersonella-, och strukturella riskfaktorer.....	11
4.3.2	Antisocialt beteende som social beteendeproblematik.....	12
5	Marginaliseringens orsaker.....	13
5.1	Skydds- och riskfaktorer.....	14
5.2	Förklaringar på samhällsnivå.....	14
5.3	Förklaringar på individnivå.....	15
5.3.1	Fysiologiska förklaringar.....	16
5.3.2	Psykologiska förklaringar.....	16
5.4	Socialpsykologiska förklaringar.....	16
5.5	Att ärva utanförskap.....	17
6	Det förebyggande arbetet.....	19
6.1	Primära, sekundära och tertiära förebyggande insatser.....	21
7	Lagstiftning.....	22
7.1	Åländsk lagstiftning.....	24
8	Att arbeta med unga.....	25
8.1	Bärande relationer.....	25
8.2	Relevansen av ett vuxet ledarskap.....	26
8.3	Föräldrarnas roll.....	28
8.4	Samverkan mellan olika aktörer.....	28
9	Samhällets förebyggande insatser med unga.....	30
9.1	Elevhälsa.....	31
9.1.1	Studiehandledning.....	32
9.2	Uppsökande verksamhet/ fältarbete.....	32
9.2.1	Fältarna.....	32
9.3	Ungdomsverkstäder.....	33

9.3.1	Ung resurs.....	33
10	Tidigare forskning och statistik på Åland.....	36
10.1	Nabo - ungas sociala inkludering i Norden	37
11	Sammanfattning av teoridel	40
12	Metoddiskussion	43
12.1	Metodval.....	43
12.2	Urval av informanter och genomförande	44
12.3	Analysmetod.....	45
12.4	Etiska aspekter	45
13	Resultatredovisning.....	46
13.1	Marginaliseringens uttryck och bidragande faktorer	47
13.2	Det förebyggande arbetet med ungdomar	49
13.2.1	Nätverkssamarbete.....	52
13.2.2	Det viktigaste verktyget.....	54
13.3	Begränsningar och utvecklingsområden	56
14	Slutdiskussion.....	63
15	Källförteckning.....	67
15.1	Finlands författningssamling	70
15.2	Ålands författningssamling.....	70
16	Bilagor	71

1 Inledning

Pekka Myrskylä (2012, s. 1-6) som har skrivit en artikel om ungdomar och marginalisering i Finland, utgår från att en ungdom som inte har avlagt annat än grundskolan är marginaliserad. År 2010 var antalet marginaliserade ungdomar i åldersgruppen 15-29 år, 51 300 vilket motsvarar ungefär 5% av hela åldersgruppen. Av dessa var 18 800 ungdomar arbetslösa arbetssökande och resterande 32 500 ungdomar var helt utanför både studie- och arbetsmarknaden. Bästa sättet att förebygga marginalisering hos ungdomar är att få in ungdomarna på arbetsmarknaden och för det krävs utbildning. 80% av de som marginaliserats har inte vidareutbildat sig efter grundskolan och ju längre tid man är utanför desto större risk är det att man inte utbildar sig vidare.

På Åland är det cirka 350-400 ungdomar som inleder gymnasiestudier varje år. Av dessa ungdomar kommer ungefär 10% att hoppa av studierna i förtid. 70% av dessa skolavhopp sker under det första året av studierna. I två tredjedelar av fallen är orsaken oklar och i en tredjedel av fallen handlar det om byte av studier eller arbete. (Wrede-Jantti, 2017, s. 14).

Det är viktigt att man försöker förebygga marginalisering i ett så tidigt skede som möjligt för att förhindra ett mänskligt lidande men också stora ekonomiska kostnader för såväl samhället som individen själv. Marginaliseringen kostar årligen samhället 1,4 miljarder euro och det fanns 2018 cirka 69 000 marginaliserade unga, under 30 år, i Finland. (Undervisningssektorns Fackorganisation OAJ, 2018).

Marginalisering av unga är ett flerdimensionellt och komplext problem och vi vill med det här arbetet identifiera på en allmän nivå vad det innebär att arbeta förebyggande mot marginalisering med ungdomar. Genom tidiga förebyggande insatser kan man skapa sociala investeringar snarare än stora samhälleliga kostnader som blir konsekvenserna av att människor marginaliseras. För att lyckas med arbetet krävs det av samhället att man känner till marginaliseringens olika uttryck, orsaker och långsiktiga kostnader samt att man genom kontinuerliga samverkansgrupper mellan berörda aktörer skapar gemensamma strategier, förhållningssätt och funktionella åtgärder.

2 Syfte, frågeställningar och avgränsningar

Syftet med vårt slutarbete är att göra en kartläggning över det förebyggande arbetet mot marginalisering på Åland med fokus på ungdomar. Vi kommer att göra en undersökning genom kvalitativa forskningsintervjuer med informanter bestående av olika professioner som på något sätt arbetar förebyggande med ungdomar. Frågeställningarna som vårt lärdomsprov ställer är följande;

1. Vad innebär marginalisering och hur tar det sig uttryck?
2. Vad innefattar förebyggande arbete mot marginalisering med ungdomar?
3. Vilka förebyggande insatser finns det på Åland?
4. Vilka begränsningar eller svårigheter finns i arbetet på Åland ur de professionellas synvinkel?

Eftersom marginalisering och förebyggande arbete är två stora begrepp har vi valt att avgränsa oss till ungdomar på Åland. Vi har valt en avgränsning till ungdomar då det är viktigt med tidiga insatser redan i tidig ålder, därför känns det lämpligt att beskriva förebyggande arbete redan hos ungdomar. Att vi har valt Åland är för att Åland skiljer sig till viss del från fastlandet, Åland är självstyrt och följer exempelvis inte samma socialvårdslag vilket vi också nämner senare i arbetet. Med ungdomar avser vi samma ålder som ungdomslagen (2016/1285), det vill säga, en person som ännu inte har fyllt 29 år (§3).

Arbetet är sammanställt och förklarar ämnet på allmän nivå inom de avgränsningar vi har gjort. Man skulle ha kunnat förklara marginalisering hos ungdomar med olika funktionsnedsättningar, ungdomar från invandrar- eller flyktingfamiljer, ungdomar i fattigdom och ungdomar som utsätts för mobbning eller våld i hemmet, men det är enbart aspekter som vi har nämnt och inte valt att fördjupa oss på då arbetet skulle ha blivit för omfattande. Vi har även valt att inte gå in på eventuella könsskillnader vad gäller marginalisering utan har förhållit oss allmänt kring begreppet marginalisering och förebyggande av det med ungdomar. Att vi har valt en frågeställning som fokuserar på begränsningar och svårigheter kan motiveras med att för att veta vad som ska kunna utvecklas behöver man först ha kännedom om de rådande utmaningarna och begränsningarna som det förebyggande arbetet har.

3 Marginalisering

Marginalisering definieras som en oönskad process där man ofrivilligt stängs ute från ett eller flera livsområden där man förväntas delta. Dessa livsområden innefattar olika samhällssystem som både samhället och individen själv uppfattar som relevanta områden att vara inkluderad i. Marginalisering stänger ute individen och det är andra individer som bestämmer villkoren för gemenskapen. (Carlander, 2014, s. 39).

Catharina Juul Kristensen, en dansk forskare som har skrivit om marginalisering, betonar att marginalisering inte nödvändigtvis innebär fullständigt utestängande från ett eller samtliga viktiga livsområden. Den oönskade processen skapar ett spänningsfält mellan subjektiva och objektiva förväntningar om vem som definierar de gemenskaper och system som anses vara relevanta att ingå i. Exempelvis finns det en samhällelig förväntan att ungdomar ska delta i skola och utbildning men en stor del av ungdomar önskar inte delta inom detta livsområde och anses därför vara en riskgrupp. (Madsen, 2006, s. 141-142).

Med marginalisering tillkommer en rad olika begrepp som är viktiga att förstå då det hör ihop med varandra. Begreppen integration, social utsatthet och utanförskap kommer ytterligare att definieras kort i detta kapitel för att vi ska förstå vad marginalisering innebär i ett större perspektiv.

3.1 Inkludering och integration

För att man ska kunna förstå begrepp så som marginalisering och förebyggande arbete som är det mest centrala i det här arbetet, behöver man också förstå motsatsen av vad marginalisering innebär, det vill säga inkludering. Varje människa har ett behov av att få känna sig delaktig. Samhället är uppbyggt kring många olika system där olika människor ingår. I de olika systemen och i de grupper som bildas finns en viss typ av struktur och uppbyggnad som alla ser olika ut beroende på vilket system det är. Exempel på system kan vara utbildningssystem, fritidsaktiviteter, familj, vänkrets och arbetsmarknaden. I dessa system och grupper pågår kommunikation och samspel mellan deltagarna och varje deltagare tar på sig en social roll och utifrån detta skapas sedan normer, regler, koder och förväntningar av hur man ska agera inom systemet. Att vara en del av samhällets olika system och att aktivt delta i den gemenskap det skapar innebär det som kan nämnas inklusion. Man blir inkluderad i samhällets olika system och grupper och känner därefter tillhörighet. I ungdomsåren är skolan och utbildningen ett viktigt system att ingå i som skapar struktur och tillhörighet och detta system lägger även grunden för en vidare trygg väg in i samhällsgemenskapens andra

system. Skolan ger möjligheter till att lära sig de olika sociala koderna och normerna som man behöver för att inkluderas men det är även inom detta system som grunden för utanförskap och marginalisering kan uppstå om skolan är ett system där det uppstår svårigheter. Förutom skolan kan fritidsintressen ge möjlighet till flera olika gemenskaper att inkluderas i och det ger även människan mening och aktiviteterna och gemenskapen blir en del av människans identitet och självbild. Familj och vänner är också en viktig gemenskap att känna tillhörighet till och ger livet mening på en ännu djupare dimension. (Carlander, 2014, s. 34-37).

Inkludering hör ihop med integration. Integration är precis som marginalisering en process men istället för exkludering är integration samhällets svar på olika marginaliseringsprocesser. Ett samhälle är integrerat när ett sammanhängande nätverk har etablerats med sociala relationer mellan samhällets olika livsområden och grupper (skolor, företag, familjer, institutioner etc.). En individ i sin tur är integrerad när denne har utvecklat sociala band och kan identifiera sig med olika grupper och gemenskaper tillhörande samhället. Inkludering kan ses som ett tillstånd medan integration är den process som leder till att man känner sig inkluderad. När integrationen inte fungerar, skapas den process som sedan kan leda till ett liv i utanförskap. (Madsen, 2006, s. 135).

3.2 Social utsatthet och utanförskap

Utanförskap kan ses som motsatsen till inkludering, det vill säga exkludering som innebär att inte ingå, eller att inte uppleva sig ingå i en eller flera gemenskaper eller i ett större socialt sammanhang, samhällets olika system. Utanförskap kan antingen innebära att man aktivt stöter ut någon som redan befinner sig i en gemenskap eller att man stänger ut någon som ännu inte ingår i gemenskapen. Det finns olika begrepp kring utanförskap som kan nämnas som utsatthet, utstötning, underordning och utslagning. Utstötning innebär en process som bidrar till utanförskap och styrs av andra människors makt, attityder och handlingar. Utslagning i sin tur innebär att man hamnar i en situation på grund av att man inte kunnat ta sig ur en problematisk livssituation utan hjälp eller stöd från samhället. Utslagning kan bland annat bero på fattigdom, problem med mental hälsa, alkoholproblem och människor som är särskilt utsatta för utslagning hör de som står inför omställningar i livet som exempelvis unga när studier eller skolan tar slut. (Statsrådet och ministerierna, u.å.).

Underordning menas då man hamnat i en underordnad position i ett maktförhållande på grund av att man avviker från samhället och därefter riskerar utanförskap. Sist kan nämnas

social utsatthet och är när man upplever sig utsättas för diskriminering. Hit tillhör även människor som inte är exkluderade, och det kan handla om våld inom familjen, brottsoffer eller personer utsatta för mobbning och trakasserier. Gemensamt för de som är socialt utsatta är att de är i behov av stöd och hjälp från samhället för att kunna ingå i gemenskapen igen och inte riskera hamna i utanförskap på grund av den utsatta situation de befinner sig i. (Carlander, 2014, s. 38-40).

Marginalisering är till skillnad från utanförskap ett uttryck för ett tillstånd som kan graderas. Graden av marginalisering har att göra med antal livsområden som en individ är utesluten från och hur omfattande marginaliseringen är i förhållande till de olika livsområdena. Tillståndet kan ses som en position mellan integration och utstötning och karaktäriseras av social utsatthet och att ens kontroll över sin livssituation är begränsad. (Madsen, 2006, s. 142-143).

Marginalisering är ett flerdimensionellt begrepp som står för en anhopning av sociala problem, därav används andra begrepp såsom utsatthet, utstötning, underordning, utslagning och utanförskap. Marginaliseringsprocessen påverkas av många olika välfärdsbrister och vem som påverkas och i vilken mån man påverkas har att göra med olika riskfaktorer som förekommer i enskilda individers och grupper liv och vilken förmåga man har att hantera dessa. (Aaltonen, Ojanen, Vihunen & Vilén, 2003, s. 360-361).

3.3 Ekonomiska konsekvenser och kostnader

Marginalisering är ett komplext problem och det finns ingen enkel lösning på det. Ofta kan man i ett tidigt skede se indikationer på vilka ungdomar som riskerar ett liv i utanförskap men det är inte alltid som samhället reagerar i tid trots vetskapen om att tidiga insatser är avgörande för att motverka marginalisering. Konsekvenserna av ett liv i utanförskap är omfattande kostnader såväl mänskliga som ekonomiska och insatser som sätts in senare i livet har sämre förutsättningar att bryta marginaliseringen jämfört med tidiga insatser. Det är dyrt och destruktivt att vänta för länge med insatserna. Förebyggande insatser är lönsamma både ur ett mänskligt och ekonomiskt perspektiv och arbetet kan ses som investeringar istället för kostnader. Ungdomar i riskzon och i behov av extra stöd för en trygg grund behöver få det i tid, annars kan konsekvenserna bli allvarliga både för individen själv men också för individens omgivning. (Hök, Nilsson, Sanandaji & Wadeskog, 2014, s. 10-16).

Marginaliseringsgapet, gapet mellan utanförskap och gemenskap, är något som behöver mätas för att man skall förstå marginaliseringens kostnader och de ekonomiska effekterna av tidiga insatser. Ju längre ungdomar befinner sig i ett utanförskap desto mer fördjupas det och det blir svårare att bryta vilket också resulterar till att det blir högre kostnader. Priset på marginalisering är en extrem kostnad och för en ungdom blir samhällskostnaderna i Sverige på årsbasis mellan 350 000-1 600 000 kronor (cirka 35 110-160 500 euro) i form av ökad välfärdskonsumtion. Ytterligare stiger värdet av årliga produktionsförluster på 300 000 kronor (cirka 30 090 euro). (Nilsson & Wadeskog, 2008, s. 8-9).

När man beräknar kostnaden av marginalisering och utanförskap är *kedjebrevseffekten* viktig att beakta. De som befinner sig i utanförskap utvecklar oftast följdproblem, exempelvis om en ung person hamnar i utanförskap; skolåren innehåller bråk, missbruk, antisocialt beteende eller andra uttryck för marginalisering. Skolan står för kostnader för assistenter, specialpedagoger, kuratorer med flera. Senare förflyttas kostnaderna över till socialtjänsten i form av utredningar, insatser och eventuella placeringar för att ytterligare om några år förflyttas över på sjukvård, psykiatri eller rättsväsendet. Om skolan som tidig insats inte lyckats hjälpa ungdomen vältras kostnader vidare under livsloppet. Marginaliseringen i sig kan också utgöra en *triggerfunktion*, med marginaliseringen innebär utmaningar som man tidigare skulle ha klarat av men som man inte längre kan hantera efter att ha hamnat i utanförskap. Det kan handla om psykisk ohälsa som leder till missbruk som i sin tur utökar behovet av sociala insatser och vård. Ju större marginaliseringsgapet är desto svagare självkänsla och förmåga att ta hand om sig själv och ju längre tid som går då man är i behov av offentliga insatser desto större kan behovet av insatserna bli. Detta kan även nämnas som marginaliseringens *accelerationseffekt*. Vid beräkning av kostnaderna kan man till en början inleda med en kortsiktig analys under ett års tid och när man har räknat effekterna för ett år kan man analysera vidare till ett längre perspektiv på grund av marginaliseringens kedjebrevseffekt. (Hök, et al., 2014, s. 68-72).

3.4 Preventionspotentialen vid lyckade insatser

Det är svårt att bevisa om det förebyggande arbetet är lönsamt men man kan försöka belysa de tänkbara ekonomiska konsekvenserna på lång sikt av att man inte agerar på kort sikt kring ungdomar i riskzon för marginalisering. För de kostnader en enda missbrukare i samhället skapar skulle man kunna arbeta förebyggande genom en ungdomsmottagning i åtta år alternativt skulle man kunna finansiera 50 000 besök på en ungdomsmottagning. Kostnaderna för samma missbrukare skulle om man istället arbetade förebyggande kunna

finansiera skolkuratorer för 43 000 barn. Det förefaller lönsamt att tänka och agera långsiktigt och att man skulle få mycket mer förebyggande insatser för samma kostnad som en enda individ med ett omfattande utanförskap orsakar samhället. Det finns betydande mänskliga och ekonomiska värden i att man tidigt upptäcker och bryter marginalisering och för de som redan lider i utanförskap kan man underlätta deras väg tillbaka i samhället. (Nilsson & Wadeskog, 2008, s. 11-15).

För att det ska bli möjligt att skapa potentiella vinster behöver man bland annat hitta en modell för strukturell och långsiktig samverkan mellan olika berörda aktörer genom en gemensam insats. En lyckad insats kring ungdomar i riskzon är alltid lönsam. Om samhället inte har en samverkan mellan dessa aktörer finns en risk att de olika insatserna inte har den önskade effekt vilket kan leda till att de olika insatserna motverkar varandra. Ofta är olika aktörer och professioner involverade i ungdomars utanförskap och utan samverkan med andra på ett systematiskt sätt. Ungdomar kan vara i kontakt med 20-40 eller fler olika personer med olika perspektiv och kunskap om problemsituationen. En aktör kanske uppfattar ungdomens problem som ett missbruksproblem medan en annan aktör ser det som ett övergrepp och misshandel. (Nilsson & Wadeskog, 2008, s. 9-26).

Ur ett ekonomiskt perspektiv kan utanförskapets kostnader ses som en följd av att samhället inte agerar proaktivt. Samhällets mål nås inte till följd av kortsiktigt beslutsfattande och de flesta satsningar, även om de är framgångsrika, uppstår efter att ungdomar redan hamnat i utanförskap och då det redan kostat samhället stora summor. Problemet kan ses som att resurserna används på fel saker vid fel tidpunkt med bristande uthållighet, långsiktighet och samordning. Genom att däremot sätta in tidiga samordnade insatser kan man hjälpa ungdomar ur ett eventuellt utanförskap vilket också leder till dubbla vinster för offentlig sektor; det blir minskade kostnader för försörjning och olika former av insatser men också ökade intäkter i form av produktionsvärden och skatteunderlag. Orsaker till att det på många håll inte görs tidiga sociala investeringar är att det politiska systemet inte är anpassat till det. En social investering som lönar sig på tio års sikt kan på kort sikt ses som en hög kostnad. Andra grundläggande förklaringar varför förebyggande sociala satsningar undviks kan handla om bristande kunskap om marginaliseringens långsiktiga kostnader och konsekvenser. Ofta tror man att problemet ligger i bristande resurser när det egentliga problemet är bristande effektivitet i användningen av resurserna. Till skillnad från Sverige har Finland mer fokus på tidiga insatser bland annat i skolan. Specialresurser sätts in tidigt och fokus läggs på hur man använder de resurser man har istället för på mängden resurser. Andra orsaker till att man inte satsar på förebyggande sociala insatser är brist på visioner

eller att beslutsfattare är rädda att ta eventuella konflikter när resurser omplaceras. (Hök, et al., 2014, s. 51-84).

Utanförskapets kostnader är till viss del osynliga i och med att det drabbar olika aktörer och det inträffar ofta långt in i framtiden. För att lyckas med sociala investeringar behöver man därför synliggöra utanförskapets kostnader som sällan beaktas i det offentliga beslutsfattandet. Förebyggande arbete och tidiga insatser ska inte ses som en samhällskostnad utan mer som en social investering och för att bryta marginaliseringsprocessen krävs organisatoriska åtgärder. Man behöver konkreta metoder för en strukturell samverkan mellan de aktörer som är involverade kring ungdomar. Till denna samverkan behövs en gemensam ledning som kan formulera tydliga mål och gemensamma visioner i form av måldokument, policydokument eller ett samverkansavtal mellan aktuella aktörer. (Nilsson & Wadeskog, 2008, s. 155-158).

Förutom en strukturell samverkan behöver man tänka mer långsiktigt gällande åtgärder av förebyggande arbete kring ungdomar. Kortsiktighet leder till att man fattar ekonomiskt mindre bra beslut. Som nämndes tidigare bör man se det som att man investerar i människors framtida förmåga snarare än en kostnad. Undviker man marginalisering genom att använda sig av tidiga insatser bidrar det till fler människor som kan bidra till samhällets utveckling. Det behöver finnas uppföljnings- och styrsystem för den sociala investeringen som ska beakta de effekter som på lång sikt uppstår till följd av misslyckat förebyggande arbete och framtida utanförskap. (Nilsson & Wadeskog, 2008, s. 155-158).

Vidare kan nämnas att samhället behöver vidga arenorna till en samhällsekonomiskt lönsam modell som delaktiggör människor med olika förmåga att delta i arbetslivet utifrån sin egen förmåga. Slutligen kan nämnas att samhället behöver bryta den stigmatisering som drabbar ungdomar som är utsatta för marginalisering både individuellt och kollektivt. Ungdomar i utanförskap behöver ges bättre förutsättningar att integreras tillbaka till samhällets gemenskap. De fördomar som finns i samhället och försvårar integrering kan motverkas genom upplysning, ökad kunskap och genom att skapa närhet genom mötesplatser människor emellan. (Nilsson & Wadeskog, 2008, s. 155-158).

4 Marginaliseringens uttryck hos ungdomar

Att hamna utanför sociala relationer och socialt samspel utgör en stor risk för ungdomar att marginaliseras. Ungdomar är även beroende av de stöd de får av sina familjer och undersökningar visar att unga behöver ett stort nätverk av sociala band som arbete, utbildning, familj och vänner för att kunna integreras i samhället. Ett litet antal sociala band eller livsområden av dålig kvalitet utgör därmed en risk för marginalisering. Marginalisering hos ungdomar är en komplicerad process och påverkas av ungdomars utsatthet för olika risker, deras hantering av riskerna samt välfärdsbristerna som finns i olika stadier i livet. Uppskattningsvis riskerar cirka 2-5% unga i varje åldersgrupp marginalisering. (Aaltonen, et al., 2003, s. 361-362).

I Sverige finns det forskning på att det föds cirka 100 000 barn per år och av dessa kommer cirka 10-15% att hamna i utsatthet eller utanförskap i vuxen ålder. Det kommer bland annat att ta sig uttryck i form av missbruk, kriminalitet, psykisk sjukdom och arbetslöshet. Denna marginalisering börjar ta sig uttryck redan i barndomen och under ungdomsåren genom olika riskbeteenden och riskfaktorer. Några av de uppmärksammade faktorerna hos unga som riskerar att marginaliseras är skolk, bristande betyg i skolan, inordningsproblematik, destruktiv- och social beteendeproblematik. (Mattila, 2012, s. 13-19).

4.1 Skolk och hög frånvaro i skolan

Vad gäller skolk i skolan finns studier på att de elever som skolkat mest från skolan är de som konsumerat mest alkohol, tobak och droger men också de som rånat, gjort inbrott eller misshandlat någon. Olovlig frånvaro i skolan är en av de tydligaste indikatorerna för andra riskbeteenden och fortsatt destruktiv utveckling mot utanförskap. Utöver olovlig frånvaro visar även att hög anmäld frånvaro i skolan kan vara tecken på att en ungdom befinner sig i riskzonen för utanförskap. (Mattila, 2012, s. 19-20).

Den vanligaste orsaken till frånvaro är sjukdom och att en ungdom stannar hemma från skolan för kraftig förkylning behöver inte uppmärksammas, men om en ungdom är sjukanmäld oftare än vad som anses vara normalt för exempelvis huvudvärk eller magbesvär behöver man vara uppmärksam. Ökad frånvaro i form av detta kan behöva utredas då det kan vara tecken på bland annat att ungdomen inte mår bra på grund av olika orsaker som exempelvis missförhållanden hemma, depression eller konflikter med lärare eller vänner och som utgör en risk för att ungdomen ska hamna i utanförskap och riskera att utveckla ett

beteende som sedan präglar framtiden i bland annat ens yrkesliv. (Gustafsson, 2009, s. 125-126).

Dålig kontakt med skolan förstärker normlöst och kriminellt beteende. Missbruk, mobbning och brottslighet syns hos unga som inte är intresserade av skolan, de som har många frånvarotimmar eller de som har dålig framgång i skolan. Skolan har goda möjligheter att lära barn och unga social gemenskap, sociala koder och det är viktigt att unga därför trivs i skolan. (Aaltonen, et al., 2003, s. 318).

4.2 Bristande betyg och inordningsproblematik

Bristande betyg eller måluppfyllelse i skolan har men behöver inte ha samband med skolk och andra riskbeteenden. Bristande betyg kan ha många olika orsaker och kan även ge svar på om skolan lyckas med pedagogiken och att skapa gynnsamma inläringssituationer för ungdomarna. Betygen kan även ge svar på vad som händer utanför skolan om en ungdoms totala livssituation mer än bara ungdomens inläringssituation och är därför nämnvärt vad gäller uttryck för att riskera att hamna i utanförskap. Skolor använder sig idag av mätinstrument för att följa barn och ungas kunskapsutveckling, vilket också är instrument och resultat man därför kan använda sig av i kartläggning av utsatta barn och ungas livssituationer och de som i och med det även riskerar marginalisering. (Mattila, 2012, s. 21).

Inordningsproblematik i sin tur, så som att ungdomar inte kan anpassa sig till samhällets och vuxnas regler, gränser och struktur hör till de uttryck som utgör störst risk för vidare utanförskap hos unga. Det kan handla om exempelvis inordningsproblematik i form av att man inte bryr sig om sitt olämpliga beteende trots att vuxna säger till om det. (Mattila, 2012, s. 21-23).

En ungdom som trotsar, provocerar fram bråk och lätt hamnar i konflikter med vänner och lärare eller annat utåtagerande beteende skapar oro och det är viktigt att få en klar bild av orsak till detta beteende. Ungdomen kan känna sig kränkt eller orättvist behandlad, man kan bära mycket ilska på grund av traumatiska upplevelser, exempelvis att man har blivit utsatt för våld och kan därefter agera med egen våldsutövning. Ungdomar kan bli psykiskt labila av en sådan orsak, att de inte fått sömn på nätterna eller på grund av omständigheter eller konflikter som de inte har kontroll över; föräldrars missbruk eller psykiska sjukdom. Vissa barn och unga har från början en bristande impuls kontroll, det kan handla om arv, men med gott stöd från föräldrar eller lärare, kan de unga lära sig att hantera sina impulser. Bristande

impulskontroll kan även handla om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Gemensamt för unga med inordningsproblematik är att de själva lider och sällan har onda avsikter. Hur man hanterar dessa problem påverkas av värderingen av orsakerna till beteendet. (Gustafsson, 2009, s. 118-119).

4.3 Destruktiv och social beteendeproblematik

Destruktiv beteendeproblematik är de beteende ungdomar har som skapar destruktiva konsekvenser för ungdomens utveckling så som missbruk av alkohol, tobak, droger, dopning, mediciner men också våldsbenägenhet, kriminalitet och självskadebeteende. (Mattila, 2012, s. 23-25).

Tobak brukar vara den första drogen unga kommer i kontakt med och beskrivs som en inkörsport till att prova andra substanser. Alkohol som följande substans är den vanligaste drogen hos unga medan andra droger idag blir alltmer vanligt. Vem av alla ungdomar som sedan fastnar i en destruktiv beteendeproblematik så som missbruk är svårt att peka ut och man behöver beakta olika biologiska, psykologiska och sociala aspekter samt se över olika riskfaktorer ur ett individuellt, interpersonellt och strukturellt perspektiv. (Frisén, Hwang & Nilsson, 2018, s. 230-234).

Social beteendeproblematik i sin tur kan ta sig uttryck om en ungdom har problem med relationer och uppvisar andra normbrytande beteenden som exempelvis asocialt beteende: Man isolerar sig från tillhörande grupp, exempelvis sin klass och i olika sociala sammanhang där det finns socialt samspel och man tar avstånd från de förväntade sociala normerna inom det system man befinner sig i. (Mattila, 2012, s. 23-25).

Orsaker till ett asocialt beteende kan vara en dysfunktionell uppväxtmiljö i form av missbruk, likgiltighet och aggressivt beteende hos föräldrarna. Unga med neurologiska uppmärksamhets-, koncentrations och inlärningsstörningar uppvisar i större utsträckning ett asocialt beteende än genomsnittet. Barn och unga med asocialt beteende är i behov av specialpedagogiskt stöd. Beteendet kan förebyggas genom tidiga diagnoser, tillräckliga stödåtgärder och specialpedagogik. (Aaltonen, et al., 2003, s. 344-345).

4.3.1 Individuella-, interpersonella-, och strukturella riskfaktorer

Individfaktorer som riskfaktor för destruktiv beteendeproblematik kan vara ungdomar som har en positiv attityd till alkohol och droger, ungdomar som har problem med aggressivitet

och impuls kontroll, ungdomar som brukar alkohol som självmedicinering på grund av psykisk ohälsa. Utöver dessa finns det biologiska och genetiska faktorer, ärftlighet eller miljöns påverkan. *Interpersonella faktorer* innebär ungas relationer till familj, släkt, vänner och jämnåriga. Psykisk sjukdom, missbruk och otrygga relationer påverkar den unga som eventuellt senare börjar missbruka själv. Föräldrar kan ses både som en skydds-, och riskfaktor beroende på om de sätter tydliga, omsorgsfulla gränser eller har problematiska livssituationer själv med missbruk. En instabil hemmiljö kan också leda till att den unga tillbringar mer tid utanför hemmet med jämnåriga och anammar deras attityder och alkohol-, och drogvanor. Även i familjer med en trygg hemmiljö kan unga dra sig till jämnåriga och vänner och anamma deras attityder till droger och alkohol. *Strukturella faktorer* innebär sedan i vilka sammanhang som ungdomen befinner sig i och i vilken utsträckning det finns alkohol och droger tillgängligt inom dessa sammanhang. I och med strukturella samband kan man se en koppling med en bristfällig skolmiljö, låg studiemotivation och hög frånvaro som tidigare nämndes som faktorer för att en ungdom sedan ska hamna i utanförskap i form av missbruk och kriminalitet. (Frisén, et al., 2018, s. 235-236).

4.3.2 Antisocialt beteende som social beteendeproblematik

Antisocialt beteende kan definieras som handlingar som innebär att sociala normer och regler överträds i form av att man rymmer hemifrån, skolk, inbrott, stöld eller våld med mera. Under ungdomsåren är antisociala beteenden som vanligast och en förklaring till dessa beteendemönster kan vara att tiden som ung är för många en besvärlig övergångsperiod med en önskan om frigörelse och förändring men tiden innebär också mer ansvar och krav från ungdomen. Många unga uppvisar någon form av antisocialt beteende men för de flesta handlar det om någon enskild händelse. 2-5% av de som tidigt debuterar med ett antisocialt beteende fortsätter i vuxen ålder och det är också den gruppen som står för cirka hälften av de brott som begåtts hos unga. Hyperaktivitet, impulsivitet, kognitiva svårigheter och asocialt beteende samt svårigheter att styra känsloreaktioner är faktorer som kan leda till ett antisocialt beteende och som i sin tur kan leda till marginalisering. Unga inom denna grupp har i stor utsträckning farit illa under sin uppväxt och får i vuxen ålder ofta psykiska problem i form av depression och ångest. Dödligheten inom denna grupp är också mycket hög till följd av marginaliseringens uttryck; våld, missbruk, risktagande beteende och självmord. (Frisén, et al., 2018, s. 241-244).

Individuella riskfaktorer för antisocialt beteende är bland annat hyperaktivitet, vilket handlar om unga som ständigt måste vara i rörelse och har svårt att finna ro vilket ofta har samband

med koncentrationssvårigheter och svårigheter för inläring. Kognitiva svårigheter som att kunna tolka socialt samspel är också det en individuell riskfaktor. Till *psykosociala riskfaktorer* hör bristfälliga sociala relationer, känsla av utanförskap ur gemenskaper och att det umgänge man har är antisocialt menat att den grupp man umgås med har en tolerant syn på brott och andra antisociala beteendemönster. Övergrepp och vanvård i familjen hör även till de psykosociala riskfaktorerna. *Samhälleliga riskfaktorer* kan slutligen nämnas som dålig ekonomi, arbetslöshet, boende i förorter, etnicitet med mera, det som handlar om samhällets strukturer som orsak. (Frisén, et al., 2018, s. 244-246).

5 Marginaliseringens orsaker

För att kunna arbeta förebyggande mot marginalisering behöver man förstå orsaker till utanförskap och marginaliseringsprocessen. Orsaker till marginalisering kan finnas på flera olika nivåer i samhället. Det mest centrala när det gäller ungdomar och marginalisering är hur vuxna i samhället tillgodoser ungdomarnas grundläggande, fysiska, psykiska, känslomässiga och sociala behov. (Mattila, 2012, s. 27-29).

För att förstå marginaliseringens uttryck måste man reflektera över att varje beteende har en funktion och vilken funktion en utsatt ungdoms destruktiva beteende fyller i olika sammanhang. Unga som har fått sina grundläggande behov tillgodosedda fungerar. Om man inte fungerar, lider av psykisk ohälsa eller uppvisar någon form av destruktivt beteende, tyder det på att behoven inte är tillgodosedda. Vuxnas bemötande av ungdomars behov återspeglas i de ungas agerande vilket innebär att riskbeteenden oftast inte uppstår eller utvecklas i en miljö som innehåller balans. Med det menat, samhället och vuxenvärlden sätter upp ramar för accepterade beteenden. Utanför hamnar ungdomar med exempelvis inläringssvårigheter, inordningsproblematik, bristande impuls kontroll och andra olika normbrytande beteenden. Dessa beteenden är inte ett egentligt problem utan de återspeglar brister i omgivningen och är symtom på orsaker som samhällets och vuxnas sätt att samspela med unga och tillgodose deras behov har skapat. Skulle man tillgodose behoven hos en ung person med ett dysfunktionellt beteende är det mindre risk för ett destruktivt beteende då det destruktiva beteendet uppstår på grund av bristande stöd och obalans i ungdomens omgivning. Samhällets och vuxenvärldens syn på vad som är accepterat enligt rådande normer påverkar marginaliseringen hos unga då det sätter upp ramar och system som man bör kunna hålla sig inom för att enligt samhället accepteras. (Mattila, 2012, s. 29-33).

5.1 Skydds- och riskfaktorer

Som tidigare nämnt finns det olika faktorer som påverkar hurvida en person riskerar marginalisering eller inte. Genom att ha olika begränsningar eller leva i utsatthet eller i problematiska livssituationer finns en större risk att man hamnar i utanförskap men trots det har man olika förutsättningar beroende på vad det finns för *skydds- och riskfaktorer* i ens tillvaro. Skyddsfaktorer kan leda till att det kan gå bra att växa upp i samhällets gemenskaper trots att man lever i utsatthet eller räknas till en riskgrupp. Samspelet mellan risk- och skyddsfaktorer är avgörande för om man marginaliseras och dessa faktorer kan finnas på individnivå i omgivningen, närmiljön eller i samhället. Risk-, och skyddsfaktorer är föränderliga och därför kan även en individs förutsättningar ändras under tid. Några kända riskfaktorer för ungdomar hör: fysiskt/psykiskt våld eller försummelse av de grundläggande behoven, sexuella övergrepp, kränkningar, svåra relationsproblem inom familjen eller i omgivningen, ungdomar som far illa av eget beteende i form av det som tidigare nämnts, missbruk, kriminalitet eller andra självdestruktiva beteenden. (Carlander, 2014, s. 75-76).

Skyddsfaktorer kan finnas på individ-, grupp-, och samhällsnivå. Skyddsfaktorer inom olika verksamheter kan vara att barn och unga får känna tillhörighet, tydliga normer, regler, förväntningar, positiv feedback och att de får vistas i ett positivt, emotionellt och socialt klimat. Skyddsfaktorer på individnivå är bland annat egenskaper som att den unga har god kapacitet och förmåga att anpassa sitt beteende till den aktuella sociala situationen, god självkänsla och positivt självförtroende, självständigt beteende, har framgångsrika strategier vid stressituationer, har inre kontroll över sitt liv och sin tillvaro, kan förstå konsekvenser, har impulskontroll och en framtidstro. (Carlander, 2014, s. 77).

Eftersom riskfaktorer och orsaker till marginalisering finns på olika nivåer i samhället inriktas även det förebyggande arbetet på olika nivåer. Det är flera olika faktorer på olika nivåer som samspelar som orsak till problematiska livssituationer och utanförskap. Man kan dela in de olika nivåerna till förklaringar på samhällsnivå, socialpsykologiska förklaringar och förklaringar på individnivå. (Carlander, 2014, s. 57).

5.2 Förklaringar på samhällsnivå

Människors livsvillkor påverkas av olika samhällsstrukturer som kan antingen exkludera eller inkludera individers deltagande. I samhällets struktur och miljö finns möjligheter och hinder som kan handla om ekonomiska förutsättningar, utbildningsnivå, arbetsmarknad och

bostadspolitik som påverkar individens förutsättningar till delaktighet. (Carlander, 2014, s. 58).

En individ kan redan från början ha en mer eller mindre marginell position genom att man exempelvis växer upp med en ensamstående förälder som har låg utbildning och inte kan svenska, vilket kan leda till andra förutsättningar för stöd i utvecklingen i positiv riktning än för de som är uppväxta i högutbildade kärnfamiljer. Omgivande förväntningar kan påverka individens självbild och upplevda möjliga alternativ vilket innebär att strukturella förhållanden kan påverka även sociala och psykologiska marginaliseringsprocesser som nedan förklaras mer ingående. (Karlsson, Kuusela & Rantakeisu, 2013, s. 99-100).

5.3 Förklaringar på individnivå

Det finns barn och ungdomar som har ett stort behov av socialt och emotionellt stöd i skolan men som inte får sina behov tillgodosedda. Dessa ungdomar löper större risk att misslyckas men många av de ungdomarna kan trots att de befinner sig i riskzon för att misslyckas i skolan, klara sig mycket bra ändå. Det här fenomenet kan nämnas som resilienta barn, eller också maskrosbarn. Resiliens kan definieras som den förmåga man har att på ett effektivt sätt anpassa sig trots svåra omständigheter och hinder för utveckling. Utmärkande för ungdomar som når framgångar trots svåra utmaningar är bland annat att de har goda interpersonella färdigheter (förmåga att förstå andra), en tro på egen förmåga att lära och positiva, avslappnade attityder. Faktorer utanför ungdomar så som person-interpersonella relationer och socialt stöd är också viktiga vad gäller resiliens. (Karlberg & Woolfolk, 2015, s. 202).

I epidemiologiska undersökningar visar det att huvuddelen i en befolkning kommer att exponeras för eventuella traumatiska händelser under sin livstid. Det innebär att en stor andel människor kommer att uppvisa stresstålighet eller motståndskraft i samband med allvarliga händelser. Motståndskraft är den svenska benämningen för engelskans *resilience*, det vill säga, resiliens. Utmärkande för resiliens hos människor bedöms vara att en människa har en positiv självbild och självtillit i kombination med olika personliga egenskaper som förstärker omgivningens sociala stöd. (Johannesson, Lundin, Michel, Nilsson & Otto, 2010, s. 139-140).

Detta skydd varierar beroende på individ och påverkas av en individs medfödda förutsättningar och uppväxtmiljö. Om en person exempelvis har växt upp med skyddande och stödjande faktorer kan det ge motståndskraft och styrka att hantera problematiska

situationer. Människor har olika psykologiska och fysiologiska begränsningar samt olika förutsättningar. Varje enskild individ är komplex vilket gör att man inte kan peka ut specifika miljöer som orsak till utanförskap. (Carlander, 2014, s. 58-59).

5.3.1 Fysiologiska förklaringar

Varje enskild individ är uppbyggd av celler som påverkas av arv och gener vilket gör varje enskild individ unik och det i sin tur påverkar individens förutsättningar att utvecklas och individens beteende. Hit hör temperamentet som innefattar karaktäristiska känslor, stämningläge och reaktionsmönster. Till viss del hålls temperament och personlighet detsamma genom livet men det kan påverkas av vår uppväxtmiljö och av omgivningen. Det som kan påverkas är bland flera ens aktivitetsnivå, nyfikenhet, anpassning, irritabilitet och uppmärksamhet. Fysiologiska skillnader förklarar varför vissa personer har större tendens att falla in i destruktiva livssituationer så som missbruk. Detta kan förklaras med det man kallar belöningscentrum, som finns i hjärnan och stimuleras exempelvis när man motionerar, utför en prestation, är förälskad, får uppskattning etc. Belöningscentrum i hjärnan stimuleras av dessa saker, men kan också stimuleras genom kemisk stimulering i form av olika beroendeframkallande medel så som tobak, alkohol och droger. Personer som kräver mycket aktivitet och stimulans kan därför använda belöningscentrum felaktigt och har lättare tendens att falla in i missbruk. (Carlander, 2014, s. 59-61).

5.3.2 Psykologiska förklaringar

En av de viktigaste gemenskaper en individ tillhör är framförallt familjen vars beteende påverkar hur individen formas. Det är under uppväxten som grunden läggs till trygghet och kärlek. Beteendeläring sker med föräldrar som förebild och är föräldrarna frånvarande påverkas individen kraftigt. Har uppväxten innehållit stora påfrestningar och trauman påverkas utvecklingen och ger negativa konsekvenser senare i livet. Under ungdomsåren när man söker sin identitet och självbild testas man ofta nya saker, såsom sex, alkohol och droger och beroende på exponeringen av dessa påverkas individen i sin attityd gentemot det. Växer man upp i en tolerant miljö av alkohol och droger är risken större att man själv får en tolerant syn till att bruka dessa substanser. (Carlander, 2014, s. 61-62).

5.4 Socialpsykologiska förklaringar

I samspel med andra människor skapar man sitt beteende, sina värderingar och sin identitet. Man tar på sig olika roller i olika gemenskaper. Socialpsykologiska förklaringar fokuserar

på individen i samspel med sin omgivning då socialpsykologin menar att ens utveckling påverkas av miljön. Man anammar närmiljöns normer och uppfattningar av omvärlden och det som är accepterat i gemenskapen blir norm. Om en person inte följer de normer som anses accepterade av majoriteten i ett samhälle eller en gemenskap ses denne ha ett avvikande beteende vilket kan påverka individen negativt i riktning mot att marginaliseras. (Carlander, 2014, s. 62-68).

5.5 Att ärva utanförskap

Förutom risk-, och skyddsfaktorer och ovannämnda tre förklaringar till utanförskapets orsaker kan nämnas *det sociala arvet* som innebär att man kan ärva föräldrarnas sociala livsmönster. Problematiska livssituationer såsom fattigdom, utsatthet med mera går vidare från en generation till en annan men också handlingsmönster, hur man hanterar problem, kan ärvas vidare. Det sociala arvet kan förklara och öka förståelsen till varför en ungdom befinner sig i utanförskap eller en problematisk livssituation men det är också viktigt att poängtera att alla barn och unga inte nödvändigtvis behöver ärva svåra förhållanden eller problematiska livssituationer beroende på den resiliens som byggts upp som tidigare nämndes i kapitlet. (Carlander, 2014, s. 73-74).

En ungdom behöver inte nödvändigtvis vara exkluderad ur ett fysiskt eller psykiskt perspektiv, det vill säga ungdomen kanske är med i gemenskapen med sina klasskamrater och ingår i en social gemenskap men eftersom familjen är fattig så har ungdomen ärvt en exkludering i form av att det saknas material till skolan som föräldrarna inte har råd med och därefter hamnar i en utsatt situation med risk för utanförskap vilket också kan förklaras ur ett samhällsperspektiv som ovan nämnts. (Karlsson, et al., 2013, s. 119).

Social- och ekonomisk marginalisering kan liksom problematiska livssituationer ärvas vidare. Föräldrar som inte studerat och sedan får barn kan ge arvet vidare i form av att barnet får svårigheter att klara av skolan. Barn till föräldrar som försörjs via bidrag i sin tur har också en högre risk att själva hamna utanför arbetsmarknaden som livsområde i vuxen ålder. (Hök, et al., 2014).

I tredje kapitlet definieras marginalisering som en process där en individ eller grupp stängs ute från ett eller flera önskvärda system i samhället så som utbildning, arbetsmarknad, familj eller andra viktiga gemenskaper. Marginaliseringen är ett flerdimensionellt begrepp och

inbegriper andra viktiga begrepp så som inkludering, social utsatthet och utanförskap. Marginalisering resulterar till stora ekonomiska kostnader för samhället och ju längre tid och ju fler system en individ är marginaliserad från, desto större kostnader. Genom att känna till marginaliseringens uttryck och orsaker, som nämns i kapitel fyra och fem, kan man sätta in tidiga, förebyggande insatser som kan ses som sociala investeringar. Dessa investeringar är inte anpassat efter den politik som råder idag, vilket gör att investeringarna kan verka väldigt kostsamma på kort sikt fastän de är lönsamma sett ur ett längre perspektiv.

Tidiga uttryck för marginalisering kan ses redan hos barn och ungdomar i form av frånvaro i skolan, bristande betyg, inordningsproblematik, destruktiv- och social beteendeproblematik så som missbruk, kriminalitet, droger, asociala eller antisociala beteenden. För att förstå orsakerna till marginalisering hos unga, behöver man reflektera kring dessa olika uttryck och beteenden som ungdomar har som fyller olika funktioner. En ungdom med destruktiv- eller social beteendeproblematik har ofta inte fått sina behov tillgodosedda vilket är en central orsak till att ungdomar marginaliseras. Unga behöver få sina grundläggande, fysiska, psykiska, känslomässiga och sociala behov tillgodosedda av vuxna i samhället för att de ska fungera. Genom att tillgodose dessa behov i så tidig ålder som möjligt kan man förebygga och undvika helt eller delvis marginaliseringsprocessen.

Det är inte alla ungdomar i riskzon som kommer att marginaliseras och orsaker till det har att göra med individens risk- och skyddsfaktorer samt den resiliens som individen har byggt upp under sin uppväxt. Ungdomar som växt upp i familjer där det förekommer olika problematiska livssituationer kan ärva vidare dessa och löpa större risk för utanförskap men om man har en hög motståndskraft behöver man inte ärva vidare olika problematiska livssituationer eller beteendemönster från familjen. Att ha en hög motståndskraft eller resiliens tar sig uttryck i en tillit till sig själv, ens interpersonella färdigheter, positiva attityder och det sociala stöd eller person-interpersonella relationer man har i sitt liv. Andra orsaker till om en ungdom marginaliseras har även att göra med ens möjligheter till delaktighet i samhället som påverkas av olika samhällsstrukturer, möjligheter eller hinder till delaktighet på grund av exempelvis ekonomiska förutsättningar, utbildningsnivå, arbetsmarknad eller bostadspolitik. Andra olika orsaker finns även på individnivå som har fysiologiska eller psykologiska förklaringar eller andra förklaringar på en socialpsykologisk nivå. Oavsett, känner man till dessa förklaringar kan marginalisering stoppas genom förebyggande arbete vilket följande kapitel kommer att definiera.

6 Det förebyggande arbetet

Förebyggande arbete kan definieras att man vill undvika något oönskat, ett problem som man tror att man kan åtgärda. Det som ska förebyggas är ofta beteenden så som missbruk av droger och kriminalitet som är problematiska beteenden och som är uttryck för grupper som är marginaliserade. Arbetet är riktat mot en bred grupp, inte bara problem- eller riskgrupper och de insatser som man inför, riktar sig till ett tidigt stadiet av den förmodade negativa utvecklingen. Syftet är att införa insatser som motverkar problemsituationer, man vill gå in "före det händer". Exempel på en förebyggande insats är undervisning om alkohol och narkotika samt sex- och samlevnadsundervisning till ungdomar. Främjande arbete kan nämnas liksom det förebyggande arbetet och handlar om hur man försöker undvika att exempelvis unga drabbas av olika sociala problem. I det främjande arbetet ligger fokus på de faktorer som gör att unga inte begår brott medan det förebyggande arbetet fokuserar på det som gör att brottsligheten minskar. Jobbar man förebyggande och främjande stärker man det som fungerar bra och försöker minska det som inte fungerar. Förebyggande socialt arbete gäller inte bara för ungdomar utan drivs på många andra sätt av många olika aktörer och insatserna finns till för att förebygga sociala problem av olika slag. Insatserna kan rikta sig mot allt från spädbarn till äldreomsorg. Det förebyggande arbetet kan ske på olika nivåer, primärt, sekundärt och tertiärt. (Ander, 2005, s. 14-15).

När man ska arbeta förebyggande är analysfasen en av de viktigaste delarna av arbetet. Under analysfasen definieras problemet och här behöver man ta reda på exempelvis; Vad är problemet? Vem är målgruppen? Vilken åtgärd är lämplig och på vilken nivå skall åtgärden införas? Hur planerar och prioriterar man arbetet? Under denna fas behöver man beakta skydds- och riskfaktorer. Skyddsfaktorer kan ses som en utgångspunkt i främjande arbete. Man söker och arbetar med olika faktorer som gör att människor lever ett gott liv och har en positiv utveckling eftersom skyddsfaktorerna kan minska sannolikheten till en problemsituation. Skydds- och riskfaktorer kan vara samma saker, exempelvis vänner/föräldrar kan vara både positivt och negativt för en utsatt individ. Om föräldrarna själva är missbrukare kan det ses som en riskfaktor för en utsatt ungdom men om föräldrarna istället upprätthåller regler till ungdomen och visar omsorg kan de istället ses som en skyddsfaktor. (Ander, 2005, s. 17-19).

Hur arbetar man då förebyggande? Arbetet är beroende av ett fungerande samarbete mellan alla inblandade aktörer och det finns inte enbart en lösning på rådande problem. Förebyggande arbete kan liknas ett pussel, det krävs olika bitar för att få fram ett

helhetsperspektiv. Viktiga bitar till arbetet är aktiva och engagerade politiker och ledare, engagerade föräldrar och ungdomar, professionella aktörer och basverksamheter som främjar och förebygger. En av utgångspunkterna är att söka efter och arbeta med de olika skyddsfaktorerna samt riskfaktorerna. Skyddsfaktorerna är en viktig del i det förebyggande arbetet då de anses stärka band mellan människor och ger regler till hur man bemöter sina medmänniskor. Genom starka relationer minskar risken att det går snett för en ungdom. Enligt Aron Antonovsky skyddas vi från social problematik genom känslan av sammanhang. Viktiga faktorer som ska skydda unga från att marginaliseras är enligt Antonovsky klara normer och regler, tydliga och positiva förväntningar på ungdomen, vänskapsrelationer, vuxnas attityd i form av omtanke och omsorg samt lagom svåra utmaningar och betydelsefulla vuxna. (Ander, 2005, s. 17-19).

Känslan av sammanhang kan enligt Aaron Antonovsky definieras inom begreppet KASAM och ses som ett "psykologiskt immunförsvar" menat att människan har tillräcklig motståndskraft att förändra det som inte är bra och kan ta sig igenom svåra situationer, kriser, trauman, hopplöshet och kaos. KASAM innehåller tre viktiga komponenter; meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet. Meningsfullhet skapas genom trygga sammanhang där trygga relationer byggs upp och där kommunikationen är viktig och man får känna sig betydelsefull. Begriplighet handlar om att man har förståelse och insikt över sin situation. Hanterbarhet handlar i sin tur om det man gör och som leder till att man klarar påfrestningar och utmaningar i livet. Ju högre grad av sammanhang desto fler möjligheter och genom att samla på sig olika strategier och problemlösningssmodeller klarar man bättre problematiska livssituationer. (Börjesson, 2019, s. 23-24).

Det finns en viss skillnad på hälsofrämjande och förebyggande arbete. Med hälsofrämjande arbete avses att stärka eller upprätthålla någons fysiska, psykiska och sociala välbefinnande genom att bland annat skapa olika miljöer som främjar exempelvis ungas lärande, utveckling och hälsa. Förebyggande arbete i sin tur skiljer sig på så vis att det kan beskrivas som riktade insatser mot olika typer av förhållanden hos individer eller i deras miljö. Dessa förhållanden identifieras som riskfaktorer och insatserna har till syfte att minska riskfaktorernas negativa påverkan på individens utveckling. Begreppen kan avse samma uppgift men åtskiljs i styrdokument från åtgärdande arbete menat insatser vars syfte är att hantera problem som uppstått i organisation, grupp eller hos enskild individ. Begreppen hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande arbete kan sedan motsvaras med begreppen universell, selektiv och indikerad prevention. (Backlund & Lindblad, 2017, s. 53).

6.1 Primära, sekundära och tertiära förebyggande insatser

Primärt förebyggande arbete, eller *universella insatser* riktar sig mot antingen hela befolkningen eller en stor del av den för att man ska hindra olika problem som kan uppstå. Aktörerna för primära insatser kan vara allt från lärare, sjukvårdsanställda, fältarbetare och lagstiftare. Arbetet eller insatser kan te sig i form av informationskampanjer och det kan handla om åtgärder för att ge ungdomar tillgång till en bra skolmiljö, drogfria fritidsaktiviteter med mera. (Ander, 2005, s. 16). De primära insatserna är allmänna insatser med syfte att förhindra problemutveckling hos unga och insatserna riktas därför inte till specifika grupper (Hindberg, 1999, s. 154).

Inom sekundärt förebyggande arbete, även nämnt som *selektiva insatser* riktas insatserna till olika riskgrupper. Det kan handla om ungdomar som riskerar missbruk eller kriminalitet. Aktörer för denna nivå är exempelvis fritidsgårdar, socialtjänst, elevvård och fältarbete. Sekundärt förebyggande arbete jobbar med kartläggning av riskgrupper men det kan också vara insatser så som individuell terapi. Fokus ligger på grupper, inte nödvändigtvis en definierad grupp, utan det kan exempelvis handla om en samlad grupp elever som alla har gemensamt, skolkning. (Ander, 2005, s. 16-17). Insatserna riktas till specifika grupper med syfte att hindra de problem som annars kan utvecklas eller om problemet redan finns så vill man hindra det från att förvärras (Hindberg, 1999, s. 154).

Förebyggande insatser som slutligen sker tertiärt, även kallat *indikerande insatser*, sker på individnivå. Insatser som sker tertiärt riktas till individer som redan har ett problem eller befinner sig i en problemsituation och syftet är att ge hjälp och stöd för att förhindra att problemen fördjupas. (Hindberg, 1999, s. 154). Det kan handla om en ungdom som behöver behandlingsinsatser för att sluta använda droger och aktörer för indikerande insatser kan vara socialtjänst, psykiatri, polis och fältarbetare (Ander, 2005, s. 17).

Om marginalisering ses som en oönskad process ser man på det förebyggande arbetet som något som vill hindra det oönskade. Exempelvis om man vill förebygga marginaliseringsprocessen, behöver man analysera och få kännedom om bland annat dess uttryck; missbruk, kriminalitet eller andra problematiska beteenden. Arbetet är brett och riktar sig inte bara mot ungdomar utan det drivs på många andra sätt av många olika aktörer i samhället och på olika nivåer. Tidigare i det här arbetet nämndes att för att det ska bli möjligt att lyckas med potentiella vinster och att bryta marginalisering, krävs en modell för

strukturell och långsiktig samverkan mellan olika berörda aktörer genom gemensamma insatser. Det kan kopplas ihop med det förebyggande arbetet som även det behöver ett fungerande samarbete mellan alla inblandade aktörer för att det ska fungera.

7 Lagstiftning

Vem ansvarar då för det förebyggande arbetet med ungdomar och vilka lagar och förordningar svarar för det främjande ungdomsarbetet?

Det finns många olika lagar i Finland som berör ungdomsarbetet, bland annat lagen om patientens ställning och rättigheter, socialvårdslagen, mentalvårdslagen, barnskyddslagen och ungdomslagen. Nedan nämns det mest centrala för ungdomsarbetet. När man arbetar med individer, specifikt arbetet med unga, är målet att förebygga och minska marginalisering genom handledning och rådgivning, olika tjänster och stödformer. (Aaltonen, et al., 2003, s. 370-381).

Ungdomslagen (2016/1285) i Finland avser en ung person den som ännu inte har fyllt 29 år (§3). Lagen har som syfte att stödja ungas utveckling, självständighetsprocess och gemenskapskänsla samt inhämtandet av färdigheter och kunskaper i samband med detta. Lagen vill även förbättra ungas uppväxt- och levnadsvillkor och vill främja ungas delaktighet och möjligheter till att påverka förmåga och förutsättningar att verka i samhället. (§2). Under staten ansvarar undervisnings- och kulturministeriet för den allmänna ledningen, samordningen och utvecklingen av ungdomspolitik-, och arbetet och det är regionförvaltningsverken som ansvarar för regionförvaltningsuppgifterna inom dessa områden. Staten samarbetar vid behov med kommuner och organisationer på ungdomsområdet och med andra sammanslutningar, inklusive med de unga. (§4). Ungdomsarbete och ungdomspolitik ingår även i kommunens uppgifter. Kommunen ska förverkliga lagens syfte som nämnts ovan med beaktande av de lokala omständigheter som råder och ska skapa förutsättningar för ungdomsarbete och verksamheter genom att ordna tjänster och lokaler för unga samt stödja ungas medborgarverksamhet. Kommunen har även till uppgift att vid behov samarbeta med andra myndigheter som producerar tjänster för unga samt med ungas familjer och andra aktörer som upprätthåller ungdomsarbete. (§8). Ungdomslagen kräver ett sektorsövergripande samarbete och det är kommunens ansvar att ett styrnings- och servicenätverk upprätthålls vars syfte är att samla in information om ungas uppväxt och levnadsförhållanden och utifrån det göra en bedömning över ungas stöd samt att främja samordningen av tjänster riktade till unga. (§9).

Statsrådets förordning om ungdomsarbete och ungdomspolitik (211/2017) i enlighet med statsrådets beslut och med stöd av ungdomslagen skriver under §1 att till regionförvaltningsverkets uppgifter hör att genomföra och utveckla riksomfattande ungdomsarbete och ungdomspolitik på regional nivå. Programmet för ungdomsarbetet och ungdomspolitiken ska beakta de Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter och Europeiska unionens och Europarådets ungdomspolitiska mål samt mångfalden bland unga och unga som hör till olika minoriteter. (§2).

Förenta nationernas konvention eller FN:s konvention om barnets rättigheter trädde i kraft år 1990 och har gällt i Finland sedan år 1991. Barnkonventionen är ett avtal om mänskliga rättigheter som har satts i kraft av flest länder i världen och gäller alla barn, avsett människor under 18 år. Konventionen är exceptionellt omfattande men FN:s kommitté för barnets rättigheter har utsett fyra skyldigheter i barnkonventionen till allmänna principer som ska beaktas i tolkningen av alla dess avtalspunkter. Till dessa allmänna principer hör icke-diskriminering, prioritering av barnets bästa, barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling och barnets rätt att höras. En viktig del av definieringen av barnets bästa är barnets egna åsikter, erfarenheter och synpunkter. (Lapsen oikeudet, u.å.).

Europeiska Unionen (EU) och Europarådets ungdomspolitiska mål framställdes genom att man samlade in ungas åsikter för att kunna sammanställa *EU Youth Strategy 2019-2027* som sedan blev framställda som 11 europeiska ungdomsmål. Till EU:s och Europarådets ungdomspolitiska mål hör bland annat; jämställdhet, inkluderande samhällen, psykisk hälsa och välmående, ett miljövänligt Europa och kvalitet på anställningar och lärande. (European Commission, u.å.).

Socialvårdslagen (2014/1301) kan även nämnas gällande arbetet med unga. Lagen avser de under 18 år vara barn och en ung person den som är 18-24 år. (§3). Vid socialservicetjänster till barn skall åtgärdsalternativ och lösningar tilldelas utifrån de som bäst tryggar en balanserad utveckling och välfärd, en trygg uppväxtmiljö, självständighetsprocessen och växandet till att känna ansvar. (§5). Till olika socialvårdsåtgärder kan nämnas familjearbete (§18) som syftar till att trygga hälsan och utvecklingen hos ett barn eller ung person i behov av särskilt stöd. Ytterligare kan nämnas rådgivning i uppfostrings- och familjefrågor (§26) som ges bland annat för att främja barnets välfärd, individuella uppväxt och positiva utveckling.

Enligt Barnskyddslagen (2007/417) har barn och unga rätt till en trygg uppväxtmiljö och en mångsidig utveckling. Huvudansvaret för barnets välfärd är barnets vårdnadshavare eller

föräldrar. De myndigheter som arbetar med barn och familjer ska stödja vårdnadshavarna i deras uppgifter som fostrare. För att kunna främja barn och ungas välfärd ansvarar kommunen för barnskydd och förebyggande barnskydd. Förebyggande barnskydd omfattar stöd i form av exempelvis undervisning, ungdomsarbete, dagvård, rådgivningsbyråer för mödra- och barnavård samt inom annan social hälsovård. Barnskyddet ska sträva efter att förebygga familjen och barnen och ungas problem och att tidigt kunna ingripa i problem som observerats. (§1-4).

7.1 Åländsk lagstiftning

På Åland, tillämpas barnskyddslagen (FFS 417/2007) men det finns vissa angivna undantag som tillämpas i landskapslag (2008:97) om tillämpning i landskapet Åland av barnskyddslagen. Bland annat ska de förvaltningsuppgifter som enligt barnskyddslagen statliga myndigheter ansvarar för, skötas av landskapsregeringen men övervakningen sköts av Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet. (§2). För att främja unga personers välfärd ansvarar kommunen och landskapsmyndigheterna för utbildning, hälsovård och barnskydd, även förebyggande barnskydd. Med samarbete till utbildning och hälsovård vill man främja välfärden och förebygga eventuella missförhållanden i ungas uppväxtförhållanden. För att förebygga sociala och psykiska svårigheter ordnar kommunen skolpsykolog- och skolkuratorjänster för adekvat stöd och handledning. (§4).

Ytterligare kan nämnas kort, att Åland i väntan på en uppdaterad socialvårdslag, förhåller sig till Finlands äldre Socialvårdslag (FFS 710/1982) som har upphävts i riket. Landskapet har lagstiftningsbehörighet och därför gäller Landskapslagen (1995:101) om tillämpning i landskapet Åland av riksförfattningar om socialvård. (Ålands landskapsregering, 2015).

Åter igen nämns samarbete vad gäller arbetet med unga. Ungdomslagen kräver ett sektorsövergripande samarbete för att samla in information om ungas uppväxt och levnadsförhållanden för att kunna göra en bedömning över ungas stöd och för att kunna främja samordningen av tjänster till unga. Gemensamt för lagarna är att de har som mål att trygga utveckling och välfärd samt ungas uppväxt och levnadsvillkor något som också krävs för att motverka marginalisering, att kunna tillgodose ungas grundläggande, fysiska, psykiska, känslomässiga och sociala behov. Lagarna nämner även ungas rätt till delaktighet och självständighet, vilket också hör ihop med Aron Antonovskys begrepp, KASAM, känsla

av sammanhang och att få känna sig betydelsefull som en viktig del till att skydda sig från sociala problemsituationer.

8 Att arbeta med unga

Varje barn och ungdom är unik med sitt unika syfte och mening. Varje barn och ung person har unika behov men det finns även behov som de har gemensamt. Det finns grundläggande behov som gäller alla barn men de barn och unga som lever i utsatthet och utanförskap, är särskilt sårbara och i en beroendeställning där vuxna runtomkring avgör huruvida deras förväntade utveckling att marginaliseras bryts eller inte. Det har att göra med hur man lyckas tillgodose de ungas behov. Som tidigare nämndes mår en ungdom bra om de får sina behov tillgodosedda. På motsvarande sätt mår en ungdom inte bra och fungerar inte om de inte får sina behov tillgodosedda. För att vuxna skall kunna tillgodose ungas behov behöver man veta vilka de är. Genom att tillgodose ungas grundläggande behov bryter och förebygger man deras utsatthet och utanförskap. Med grundläggande behov kan nämnas mat, kläder, skötsel av hygien och en känslomässig, varm och stödjande miljö samt skydd mot skador och andra faror. Förutom det behöver barn och unga stabila och positiva relationer till vuxna, närhet, beröring och en positiv tillhörighet. Unga behöver tydliga och adekvata förväntningar och gränser men också konsekvenser för sina handlingar för en positiv utveckling. Att tillgodose barn och ungas behov är vuxnas ansvar, primärt är det föräldrarnas ansvar och skyldighet, och föräldrarnas roll är central i ungdomars liv och utveckling. (Mattila, 2012, s. 77-83).

Utvecklingen under ungdomsåren förutsätter rikliga resurser och om något går fel i något av delområdena under utvecklingen kan hela livet påverkas. Det som händer under ungdomsåren formar ungdomarna till vuxna och de som arbetar med unga behöver därför fördjupade kunskaper i den här utvecklingen. Det är viktigt att känna till och upptäcka eventuella avvikelser från en hälsosam utveckling. Genom att finna detta så tidigt som möjligt kan förebyggande stödåtgärder ge bäst resultat. (Aaltonen, et al., 2003, s. 15-16).

8.1 Bärande relationer

Hur lyckas man med insatser för att förebygga marginalisering? En av de viktigaste faktorerna i arbetet är skapande av en bärande och förtroendefull relation. Det är relationen och dess kvalitet som avgör kvaliteten på kommunikationen och det blir också resultatet av våra ansträngningar. En gemensam nämnare för ungdomar som på olika sätt varit i utsatta

livssituationer är bristande förtroende- och tillitsfulla relationer till vuxna. Under ungdomsåren söker man sin identitet och det sker en utveckling att bli en självständig individ. För att detta skall lyckas är det viktigt att ungdomen åtminstone har en vuxen som de kan vända sig till och lita på och som kan följa och vägleda ungdomen i samhällets system och genom livet. Ungdomar behöver riktiga mänskliga relationer istället för bara anonyma myndigheter från samhället. (Mattila, 2015, s. 9-17).

Att bygga en förtroendefull relation till unga för en vuxen med en professionell roll kan vara svårt, men det är möjligt. Genom att under en längre tid finnas i en ungdoms liv, skapas möjligheter till att bygga relationer. När man bygger förtroendefulla relationer är viktiga faktorer förväntningar, gränser och konsekvenser. Att agera på missförhållanden i ungas liv och att agera på deras avvikande beteenden så som skolk kan skicka signaler till den unga, exempelvis om man agerar då en ungdom har skolkat kan man få ungdomen att känna sig saknad och därmed känna sig betydelsefull. Man måste vara tydlig och det är viktigt att ungdomar får budskapet både i teori och praktik att vuxna ser, bryr sig och finns tillgängliga för dem. Ett av de viktigaste kriterierna för framgångsrikt skapande av bärande relationer är kontinuitet i kontakten och i relationen till ungdomar. Ofta har professionella korta och sporadiska kontakter till unga som är motsatsen till de förutsättningar som krävs för en bärande relation; tillgänglighet, närvaro och åter igen kontinuitet. När vuxenvärlden är närvarande i ungas liv och vardag möjliggörs tillitsfulla relationer som är grunden till att tillgodose ungas behov och som i sin tur är avgörande för det förebyggande arbetet mot marginalisering. (Mattila, 2015, s. 19-23).

8.2 Relevansen av ett vuxet ledarskap

Som ovan nämndes är bärande relationer en avgörande grundförutsättning i det förebyggande arbetet med unga. Samspelet mellan vuxna och unga är kritiskt för ungdomars utveckling, deras syn på sig själva, sitt liv och sin omvärld. Om en vuxen bemöter en ungdom negativt leder det med tiden till en negativ föreställning om sig själv och sin omvärld. I och med att vuxnas förhållningssätt till unga har en så stor roll skapas också möjligheter att påverka ungdomar konstruktivt i positiv riktning. De vuxnas bemötande av barn och ungdomar påverkas av hur de vuxna ser på de olika riskbeteenden som ungdomar uppvisar. Ingen ungdom vill leva i utanförskap och uttrycken för marginalisering innebär inte att unga vill förstöra för sig själv eller andra. Vuxna bör se riskbeteenden som ett tecken på att man behöver agera i förebyggande syfte mot fortsatt destruktiv utveckling. Ungdomar med uttryck för marginalisering är i behov av ännu mer tydlighet, vuxet ledarskap, bekräftelse,

omsorg och omtanke än vad barn och ungdomar som fungerar behöver. (Mattila, 2012, s. 99).

En grundläggande faktor för en ung persons hälsa, välmående och utveckling är, som nämnts tidigare, att man får sina känslomässiga behov tillgodosedda. För att utveckla en positiv självkänsla och självbild, en känsla av att vara accepterad, älskad och värdesatt, behöver ungdomen positiv bekräftelse, inte enbart för sina prestationer utan för den person individen är. För att utveckla en känsla av värde, betydelse och kompetens behöver det finnas känslomässig tillgänglighet och villkorslöst engagemang från vuxna i omgivningen. Då kan ungdomen skapa positiv tillit och förtroende till vuxenvärlden och sin egen omvärld. Genom ett vuxet ledarskap som är positivt, vägledande med konsekvent gränssättning kan ungdomar utveckla moralisk förståelse och social- och emotionell kompetens vilket är en avgörande faktor för fortsatt utveckling i positiv riktning från marginalisering. För att sedan utveckla sina sociala färdigheter och fungera i olika sammanhang och i relationer behövs ett vuxet ledarskap som kan uppmuntra, ge stöd och stimulans i att utveckla sociala relationer utanför närmaste nätverk. Genom vuxet ledarskap kan ungdomen i form av vägledning gällande sociala normer, situationer och samspel få känna positiv tillhörighet och självständighet vilket ingår i ungas grundläggande sociala behov. (Mattila, 2012, s. 77-81).

Den sociala och emotionella utvecklingen är också en central faktor för övrig utveckling i ungas liv. Vuxna behöver reflektera över de signaler och budskap de sänder ut och som bidrar i ungdomens utveckling. Unga som lever i utanförskap och marginalisering är i behov av extra stöd för att hantera de sociala och emotionella färdigheterna och det är viktigt i det vuxna ledarskapet att komma ihåg sin roll och hur ens bemötande kan påverka ungdomars utveckling. (Mattila, 2012, s. 101).

I situationer av normlöshet utvecklar ungdomar social beteendeproblematik. Att unga utvecklar ett normbrytande beteende är tecken på att det vuxna ledarskapet inte lyckats tillgodose de grundläggande behoven. Att vika sig från överenskomna gränser sviker ungdomar och gör det icke önskvärda till accepterat. Ett ambivalent och inkompetent vuxet ledarskap förstör ungdomars förtroende och tillit för vuxna. Ger man däremot en positiv, vägledande och konsekvent gränssättning ökar förutsättningen att utveckla alternativa handlingsätt i de situationer den unge har ett normbrytande eller destruktivt beteende. Det är bättre att ha tre regler som man konsekvent håller fast vid än att ha tio regler och hålla enbart hälften av dessa. Man vill inte ge motsägelsefulla budskap genom att uttala en regel för att sedan inte agera utifrån den. (Mattila, 2015, s. 73-75).

8.3 Föräldrarnas roll

Med anknytning menas det känslomässiga band som bildas mellan människor. Den första anknytningen sker mellan barnet och vårdnadshavarna eller föräldrarna. Kvaliteten på anknytningen påverkar vidare relationer i livet. Barn med en trygg anknytning med vårdnadshavare får den trygghet de behöver och kan utforska världen med större självförtroende. Barn som däremot får en undvikande anknytning kan vara ängsliga, avvisande eller argsinta i förhållandet till vårdnadshavaren. (Karlberg & Woolfolk, 2015, s. 81).

Alla vi människor, och framförallt unga, är i behov av någon slags anknytning till andra. Det kan vara en förälder men också en annan närstående beroende på tillvaron. Att ha en positiv och trygg anknytning med en vuxen har en avgörande betydelse för positiv utveckling. Genom en trygg anknytning till sina föräldrar har man oftast en grundtrygghet i resten av livet men det är heller inte för sent att skapa positiva anknytningar även om en ungdom redan utsatts för marginalisering. Trygga anknytningar gör att man kan relatera till andra människor och omvärlden på ett konstruktivt positivt sätt. Man skapar ett lösningsfokuserat förhållningssätt gällande olika problemsituationer som uppstår i livet och man skapar bättre grundläggande sociala och emotionella färdigheter än de unga som växt upp med bristande anknytning. Om det är biologiska föräldrar behöver inte spela någon roll, utan det handlar om hur vuxna i ungas liv agerar och bemöter de ungas behov. Det är kvaliteten på omsorgen och relationen som är avgörande. (Mattila, 2015, s. 103-105).

Enligt anknytningsforskning kommer 10-15% av de barn som föds i Sverige att växa upp utan trygg anknytning. Denna siffra sammanfaller med den procentsats som gäller barn i riskzon för marginalisering. Barn med otrygg anknytning har större risk att utveckla svårigheter genom livet. Symtom på en anknytning som inte är tillgodosedd kan resultera i uttryck för marginalisering så som inlärningssvårigheter, utåtagerande beteende, sociala svårigheter, emotionella svårigheter samt fysisk och psykisk ohälsa. Alla sådana uttryck som vuxna i ungas liv har möjlighet att upptäcka i tid. (Mattila, 2015, s. 105-107).

8.4 Samverkan mellan olika aktörer

Samverkan kan definieras gemensamt handlande för visst syfte, ett arbete som bedrivs av två eller flera aktörer tillsammans med medvetna, målinriktade handlingar mot ett definierat problem. Samverkan kan ske mellan olika myndigheter, organisationer och förvaltningar men även mellan enskilda individer. Kontinuerliga samverkansgrupper gällande

förebyggande arbete finns för att gemensamt motverka och förebygga exempelvis kriminalitet, missbruk och psykisk ohälsa med syfte att tidigt upptäcka ungdomar som riskerar att bli eller som redan är marginaliserade. En samverkansgrupp kan innefatta fältarbetare, skolkuratorer, polis, fritidsgårdspersonal eller annan representant. Samverkansgruppen kan ha ett gemensamt budskap till ungdomar på olika livsområden vilket ger tydliga signaler om vad det vuxna ledarskapet står för. Förutsättningar för samverkan är tydliga mål, etiska förhållningssätt och resurser i form av tid och pengar samt kontinuitet. (Jordevik & Hällgren, 2005, s. 165-170).

För att med framgång kunna arbeta med utsatta ungdomar krävs en samverkan där vuxna professionella kan samarbeta över de olika sektorsgränserna som samhällets välfärdssamhälle innehåller. Genom samverkan kan vi se ungdomars situation utifrån ett helhetsperspektiv. Samverkan mellan olika aktörer är en nödvändighet för ett effektivt och hållbart engagemang i form av konstruktiva förhållningssätt och åtgärder. Helhetsperspektivet kan ses genom att ungdomen sätts i centrum och en kartläggning har gjorts av ungdomens olika livssystem. I kartläggningen ingår även de olika aktörerna i ungdomens liv. Kommunikation genom samverkan leder till gemensamma strategier, förhållningssätt och funktionella åtgärder för att förebygga marginalisering. (Mattila, 2012, s. 297-301).

KASAM beskriver att meningsfullhet skapas genom trygga sammanhang där trygga relationer byggs upp och där kommunikationen är viktig och man får känna sig betydelsefull. Samtidigt nämns bärande relationer och trygga vuxna som skapar tydliga, konsekventa, regler som en avgörande roll för att en ungdom ska utvecklas konstruktivt i en positiv riktning. För att bryta eller förebygga marginalisering behövs tidiga insatser och god samverkan mellan aktörer i ungdomens liv. En god samverkan leder till gemensamma strategier, förhållningssätt och funktionella åtgärder.

Att vårdnadshavare, föräldrar och andra viktiga vuxna i ungas liv har en avgörande roll för deras utveckling, innebär att vuxna kan ha en stor påverkan både i negativ och positiv riktning. I situationer av normlöshet, utvecklar unga social beteendeproblematik. Det är därför viktigt att vuxna har tydliga regler och är konsekvent mot ungdomar. Genom samverkan mellan olika vuxna i ungdomens liv, kan man åskådliggöra ungdomens liv ur ett helhetsperspektiv, vilket bidrar till ett lyckat arbete. För att arbetet ska lyckas och för att

trygga relationer ska skapas mellan ungdomar och professionella, krävs också tillgänglighet, närvaro och kontinuitet.

Att anknytningsforskning visar att 10-15% barn växer upp utan trygg anknytning och att den siffran sammanfaller med den procentsats som gäller barn i riskzon för marginalisering, visar åter igen hur viktigt det är med tidiga insatser och relationen till vuxna i barnets omgivning. Barnskyddslagen som nämnts i föregående kapitel, nämner att huvudansvaret för barnets välfärd är vårdnadshavarna eller föräldrarna och att myndigheter som arbetar med barn och familjer ska stödja vårdnadshavarna i deras uppgifter som fostrare. Genom att tidigt kunna förebygga problem hos familjer och barn, kan man förebygga ett vidare liv för barn och unga i utanförskap. Avgörande är att unga har åtminstone en trygg vuxen i sitt liv som kan vägleda genom samhällets olika system och genom livet och den vuxna personen behöver inte nödvändigtvis vara en biologisk förälder.

9 Samhällets förebyggande insatser med unga

Det är samhällets och vuxenvärldens ansvar att se till att barn och unga får utrymme i en miljö och ett sammanhang som tillgodoser de behov som finns för att få en trygg uppväxtmiljö. I samhället finns olika aktörer och verksamheter, offentliga, privata och ideella, som jobbar med ett övergripande uppdrag och som syftar till att få ett fungerande välfärdssamhälle som ska värna barn och ungas rätt till utbildning, sjukvård, social omsorg och ett gott liv. (Mattila, 2012, s. 37).

På Åland är det Ålands landskapsregering som har huvudansvaret att leda, utveckla och planera samt följa upp för hälso- och sjukvårdsverksamheten och socialvården i landskapet. Socialvården sköts på socialvårdsbyrån som finns på Landskapsregeringens social- och miljöavdelning. Den offentliga hälso- och sjukvården ordnas av Ålands hälso- och sjukvård medan socialvården ordnas av kommunerna. Det förebyggande arbetet med unga hör till en viktig del av dessa tjänster. Det är viktigt att skapa gynnsamma miljöer och förebyggande åtgärder för att bevara det sociala välbefinnandet och hälsan. Arbetet finns inom många olika områden. När det gäller barn och unga finns insatserna bland annat inom barnskyddet. (Ålands landskapsregering, 2015).

9.1 Elevhälsa

Elevvården som skolan erbjuder har stöd av lag och innehåller öppenvårdstjänster som ska stöda eleverna i skolarbetet. Enligt barnskyddslagen ska kommunen ordna tillräckligt stöd för elever i kommunens skolor och om det finns sociala och psykiska svårigheter som hänför sig till skolgången och elevens utveckling skall stödtjänster ordnas för det. Elevvården är ett multiprofessionellt samarbete och ordinas av elevens elevvårdsgrupp som ska arbeta förebyggande mot sociala och psykiska problem. Till elevvårdsgruppen hör skolkurator, skolpsykolog, skolans rektor, skolhälsovårdare och om behov finns också klasslärare, klassföreståndare eller ämneslärare samt studiehandledaren. (Aaltonen, et al., 2003, s. 233).

Skolhälsovården har hand om unga fram tills att de slutar högstadiet men senare erbjuds studerandehälsovård för studerande. Skolhälsovården har till uppgift att främja ungas fysiska och psykiska utveckling, hälsa och sociala utveckling. (Ålands landskapsregering, 2015).

Inom skolhälsovården arbetar förutom skolhälsovårdare också skolkuratorer, skolpsykologer, preventivmedelsrådgivare och skolläkare. Insatserna är till stor del förebyggande. Skolkuratorns arbetsuppgifter är bland annat stödsamtal, förebyggande arbete på gruppnivå i form av föreläsning i skolorna, sociala och ekonomiska frågor om boende, relationer och familj, missbruksproblematik, mobbning och skoltrötthet. Skolpsykologens uppgift i sin tur är utredningar och kartläggning av behov exempelvis vid koncentrationssvårigheter. Psykologen har även stödsamtal med den unga. (Ålands hälso- och sjukvård, u.å.).

En skolkurators arbete är dels individinriktat men kan även rikta sig till olika grupper. Det individinriktade arbetet innebär möten med enskilda elever/ungdomar och handlar om den enskildas specialbehov eller problemsituation som de behöver stöd och hjälp med varpå kuratorn kan ge handledning och råd samt hänvisa vidare för adekvat stöd och service. Bland de vanligaste problemen som en kurator har hand om hör skolkning och mobbning. Det gruppriktade insatserna i sin tur har som syfte att förbättra studieatmosfären som förebyggande åtgärd mot förekomsten av olika sociala problem, exempelvis mobbning. Slutligen arbetar kuratorn även regionalt inom ett stort nätverkssamarbete mellan olika aktuella aktörer för ungdomarna och arbetet sker då i förebyggande syfte för att främja ungas välbefinnande och trygghet. (Aaltonen, et al., 2003, s. 233-234).

9.1.1 Studiehandledning

Studiehandledaren ger eleverna personlig handledning i frågor som berör skola och studier, vilket kan gynna planeringen av elevernas personliga lärandeprocesser. Detta arbete kan eventuellt förebygga en del av avhoppet från grundskolan. Speciellt i slutet av grundskolan kan handledningen från studiehandledaren stöda övergången till fortsatta studier och till arbetslivet vilket i sin tur kan förebygga marginalisering. (Aaltonen, et al., 2003, s. 232).

9.2 Uppsökande verksamhet/ fältarbete

Det uppsökande ungdomsarbetet är ett specifikt arbete med syfte att vara närvarande och ge unga möjlighet till en förtroendefull vuxenkontakt. I det uppsökande arbetet vill man tillsammans med ungdomar söka lösningar på de svårigheter och frågor som ungdomar har och vid behov hjälper man unga att nå tjänster som de är i behov av. Det uppsökande arbetet riktar sig att hjälpa personer under 29 år och vill erbjuda stöd i ett tidigt skede. Målet är att minska risken till marginalisering samt främja delaktighet och tillhörighet. (Regionförvaltningsverket, 2020).

Det professionella uppsökande arbetet bedrivs främst av socialarbetare och fältarbetare. När man regelbundet under en lång tid vistas i ungdomars offentliga miljöer blir det lättare att etablera kontakt och möjliggöra relation till ungdomarna. Arbetet delas in i tre olika stadier; observation, kontaktsökande och agerande. Målet med arbetet är att träffa ungdomar utifrån deras villkor i deras omgivning. Principerna i det uppsökande arbetet är frivillighet, kontinuitet och långsiktighet. Ungdomen måste få välja om den vill ha kontakt till fältarbetaren. Genom kontinuitet får man en god och hållbar kunskap om ungdomens situation och genom långsiktighet kan en förtroendefull relation byggas. (Andersson, 2005, s. 48-57).

9.2.1 Fältarna

Fältarna är en uppsökande verksamhet i Mariehamn på Åland som arbetar förebyggande med åländska ungdomar i åldern 13-17 år. Arbetet är huvudsakligen uppsökande och förebyggande i ett tidigt skede innan den negativa utvecklingen utvecklats ytterligare. Fältarna samarbetar med exempelvis ungdomsledare, fritidsledare, skolor, polis och socialkansliet för de olika kommunerna på Åland. Arbetet går ut på att bland annat föreläsa om tobak, alkohol och narkotika eller andra aktuella ämnen ute i skolorna för årskurs 7-9. Deras arbete är även enskilda ungdomsträffar med olika orsaker som grund, exempelvis

relationsproblem, problem i hemmet eller skolan eller om ungdomen känner sig ensam. Träffarna kan ske från ungdomens egen önskan, på vårdnadshavarens begäran eller från uppdrag givna från socialkanslierna. (Mariehamns stad, 2020).

Vid alkoholförtäring, stöld eller annan olaglig aktivitet kan sociala myndigheter erbjuda familjesamtal för ungdom och vårdnadshavare med Fältarna som stöd. Ytterligare om en ungdom under 18 blir kallad till polisförhör, kan Fältarna närvara som stödperson för ungdomen. Fältarna fungerar också som stöd till andra myndigheter. Utöver det anordnas olika aktiviteter, exempelvis paintball, spelkvällar, skidresor med mera. (Mariehamns stad, 2020).

9.3 Ungdomsverkstäder

Syftet med ungdomsverkstäder är att förebygga marginalisering hos unga, främja deras livskompetens samt att hjälpa dem hitta en väg tillbaka in i samhällets livsområden, såsom studie- eller arbetsplats. Ungdomsverkstäder ger tidigt stöd både på individuell- och samhällelig nivå och ger möjlighet för de unga att arbeta under handledning och stöd. (Regionförvaltningsverket, 2020).

9.3.1 Ung resurs

Ung resurs är en ideell förening grundad år 2009 beläget i Mariehamn på Åland. Föreningens huvudsakliga syfte är att tillsammans med uppdragsgivare och nätverksaktörer hjälpa ungdomar i åldern 15-29 år att hitta studieplats, arbete eller annan meningsfull sysselsättning. Föreningen jobbar lösningsinriktat och individfokuserat och strävar efter att minska antalet arbetslösa, svärsysselsatta och de som isolerar sig i sina hem. Ung resurs vill förebygga skolavhopp, social utslagning och marginalisering. Föreningen driver två dagverksamheter och en uppsökande verksamhet samt ett projekt finansierat av ESF (Europeiska socialfonden). (Ung resurs, u.å.).

Ungdomslotsarna riktar sig till ungdomar i ålder 15-29 år som är eller riskerar att bli utan sysselsättning. Stöd och hjälp från ungdomslotsarna sker i form av vägledning och hjälp med att se sina egna kvaliteter och drivkrafter. Syftet är att motverka långtidsarbetslöshet, utanförskap och social utslagning och verksamheten vill underlätta för ungdomar i studie- och yrkesval och kan därför fungera som stöd i övergången från grundskola till gymnasial nivå. Verksamheten hjälper även till att hitta annan sysselsättning i form av praktikplats och

är stöd i kontakt till olika aktuella myndigheter så som Arbetsförmedlingen, Folkpensionsanstalten, socialkansliet och hälso- och sjukvården. (Ung resurs, u.å.).

Starten är likt ungdomslotsarna en verksamhet för den som saknar jobb och studieplats. De som söker sig till Starten får hjälp att hitta tillbaka dygnsrytmen och motivationen och man träffas tre dagar i veckan med olika program och teman från dag till dag. Verksamheten tränar på att vara i grupp, att stärka självkänslan och att få balans och rutiner i sin vardag med målet att öka ungas livskunskap och förbereda för nästa steg, att hitta en motiverande sysselsättning. På Starten kan även individuell handledning ges i form av stöd i kontakten med olika myndigheter. (Ung resurs, u.å.).

Katapult erbjuder de som saknar arbete eller studieplats i ålder mellan 16-25 år att prova på och lära sig nya saker anpassat efter eget behov. Arbetet genomsyrar ett tema i form av motion, kost och hälsa och tre eftermiddagar i veckan provar man på olika idrottsaktiviteter antingen ute eller inomhus. Katapult är föreningen Ung Resurs dagliga sysselsättningsverksamhet och som vill ge färdigheter hos ungdomarna så som de grundläggande kunskaperna man behöver för att klara av en vardag i studie- och yrkeslivet. För att som ungdom kunna delta i verksamheten ska man vara inskriven på arbetsförmedlingen och att delta i verksamheten kan man göra i max nio månader, tiden är utifrån det behov ungdomen har. (Ung resurs, u.å.).

PSS som står för Projekt Samordnad Sysselsättning sist och slutligen är något som riktar sig till den som redan är eller riskerar att bli långtidsarbetslös. Detta projekt finansieras av Europeiska Unionen/Europeiska Socialfonden och riktar sig inte enbart till ungdomar utan till åldersgruppen 16-64 år. Projektet erbjuder individuellt stöd i att hantera de krav en arbetsplats eller praktikplats ställer och stödet kan erbjudas även före sysselsättningen inleds och då i form av stöd genom att få hjälp i klargörandet av arbetsuppgifter som man tros klara av och vilka arbetsuppgifter man kan behöva ha stöd att lära sig. Stöd erbjuds på den nivå man har behov av stöd och kan därför också handla om att skapa en fungerande adekvat rutin i form av väckning, rena kläder, matförberedelser inför jobblunchen med mera. PSS erbjuder även att den första tiden ute i arbetet fås i sällskap och handledning av social- och arbetshandledaren från PSS för att efteråt ha regelbunden uppföljning för att stämma av hur integrationen till arbetslivet går. (Ung resurs, u.å.).

Elevhälsan, uppsökande verksamhet och ungdomsverkstäder har till syfte att arbeta förebyggande med ungdomar. I kapitel 6 nämndes om det förebyggande arbetet att det kan ske på olika nivåer genom primära, sekundära och tertiära insatser. Exempelvis arbetar både elevhälsan och Fältarna (uppsökande verksamhet), med primära insatser genom att föreläsa för ungdomar i skolorna. Fältarna föreläser bland annat om tobak, alkohol och narkotika som också har nämnts tidigare i kapitel 4 om marginaliseringens uttryck i form av destruktiv- och social beteendeproblematik där missbruk av dessa substanser nämns. Tobak brukar vara den första drogen unga kommer i kontakt med, alkohol som följande substans är den vanligaste drogen hos unga medan andra droger blir allt mer vanliga. Genom att föreläsa om dessa, vill man förebygga denna typ av destruktiv beteendeproblematik. Arbetet sker primärt, det vill säga det riktar sig till alla ungdomar i skolorna och inte bara de som befinner sig i riskzon. Deras arbete kan också ske sekundärt och tertiärt genom individuella stödsamtal eller fokus på olika grupper för att förhindra eller försöka bryta en blivande eller rådande problemsituation. Även Ung Resurs nämns jobba med olika verksamheter vars syfte är att förebygga skolavhopp, social utslagning och marginalisering. Detta genom olika stödåtgärder för att bland annat unga ska kunna de grundläggande färdigheter som krävs för delaktighet i studie- och yrkesliv. Ung Resurs insatser kan ses som sekundära, de riktar sig till en specifik riskgrupp som riskerar i det här fallet att hamna utanför studie- och arbetsmarknaden vilket är två viktiga samhällssystem att vara inkluderad till för att förhindra marginalisering.

Andra uttryck för marginalisering som har nämnts är skolk eller frånvaro i skolan, vilket hör till ett av de vanligaste problemen som en skolkurator arbetar med hos ungdomar. Ytterligare har nämnts att de som riskerar social utslagning är de som står inför stora omställningar i livet, vilket kan handla om övergång till fortsatta studier eller arbete som studiehandledaren i sin tur har som arbete att stöda för att förhindra utanförskap.

Slutligen kan nämnas, uppsökande verksamheter arbetar i ungdomars miljöer under längre tid för att kunna etablera kontakt och få en god och hållbar kunskap om ungdomars situation och genom långsiktighet och kontinuitet i arbetet kan man bygga en förtroendefull relation. Åter igen nämns kontinuitet och relationsbyggande som viktiga verktyg för det förebyggande arbetet.

10 Tidigare forskning och statistik på Åland

Bland kommunens lagstadgade uppgifter hör uppföljning av barn och ungas välbefinnande. Enkäten *Hälsa i skolan* är en undersökning som samlar in data och utgör grunden för planeringen och tjänster för barn, unga och familjer på lokal, regional och nationell nivå. Enkäten undersöker elevers hälsa, skolgång och studier, delaktighet och tillgång till hjälp och hur tjänsterna motsvarar ungas behov. Enkäten skickas till och besvaras av elever i årskurs 8-9 inom den grundläggande utbildningen samt till första och andra årets studerande i gymnasierna och vid yrkesläroanstalterna. Resultatredovisningen hjälper sedan till med att inrikta främjande och förebyggande insatser och informationen är även relevant i utvärderingen av om tjänsterna är verkande. År 2015 förnyades innehållen i enkäten med fler frågor om bland annat ungas fritid, deras förhållande till föräldrarna, samt deras erfarenheter av elev- och studerandevården. I utvecklingen av frågorna hördes flera professionella så som experter på hälsa och välfärd, representanter för läroanstalterna men också de unga fick vara delaktiga i förändringarna. (Enkäten Hälsa i skolan, 2015).

Projektet Enkäten Hälsa i skolan har pågått sedan 1996 och projektet hör till Institutet för hälsa och välfärd. Sedan 2017 har även enkäten getts ut till grundskolans fjärde och femte klass samt till vårdnadshavarna till eleverna i fjärde och femte klass. Läroanstalterna använder bland annat denna information till främjande av skolmiljöns välbefinnande, kommunerna kan använda resultaten till välfärdsstrategier, barn- och ungdomspolitiska program eller barnskyddsplaner. På riksnivå kan resultaten utnyttjas vid uppföljningen och utvärderingen av politikprogram. (Institutet för hälsa och välfärd, 2020).

Statistiken som samlas från Enkäten Hälsa i skolan hittas hos Institutet för hälsa och välfärd. Enkäten undersöker olika ämnesområden så som välfärd, delaktighet och fritid, hälsa, levnadsvanor, familj- och levnadsförhållanden, uppväxtmiljöns trygghet och tjänster och hjälp. Bland annat mättes år 2017, ungdomars delaktighet med indikatorn om de upplever sig vara en viktig del av närsamhället. Enkäten skickades till ungdomar i årskurs 8-9 i grundskolorna på Åland, Ålands Gymnasium- och yrkesgymnasium. Resultaten från de olika skolorna gav ungefär samma procentandel, ungdomar som upplever sig vara en viktig del av samhället, det vill säga cirka 70-90%. Summa variabeln formades av delfrågor om familj, släkt, kompisgäng och hobbygäng. År 2019 finns det även statistik på två indikatorer till inom ämnet delaktighet, om ungdomar upplever sig vara en viktig del i skolgemenskapen och om de upplever sig kunna påverka sitt eget liv. Cirka 50-60% av ungdomarna upplever sig vara en viktig del av skolgemenskapen. Cirka 80-90% av ungdomarna känner att de kan

påverka sitt eget liv. Cirka 5-10% av ungdomarna från de olika skolorna har motsvarande svarat att de inte upplever sig vara en viktig del av skolgemenskapen. (Institutet för hälsa och välfärd, 2020).

10.1 Nabo - ungas sociala inkludering i Norden

Projektet Nabo - ungas sociala inkludering i Norden är ett projekt som skapades under det svenska ordförandeskapet i nordiska ministerrådet 2018. Projektet sträcker sig över perioden 2018-2020 med syfte att synliggöra ett ungdomsperspektiv på social inkludering. Projektet ska samla in ungas åsikter och tankar om tillhörighet, möjligheter till inflytande, delaktighet i samhällslivet samt erfarenheter av samhällsservice och sociala relationer. Med hjälp av Ålands statistik- och utredningsbyrå (ÅSUB) har man samlat in åländskt material genom fokusgruppsintervjuer under våren 2019. (Roos, 2019, s. 9-13).

Den åländska delstudien i Nabo-projektet sammanfattas i en rapport skriven av Sanna Roos. Undersökningens syfte i den åländska delstudien är att studera ungdomars sociala inkludering på Åland och rapporten belyser relevansen av att studera ungas sociala inkludering för att kunna förstå de processer och strukturer som påverkar inkludering och förebygger utanförskap i samhället. Rapporten nämner skolfrånvaro som en viktig identifikation och allvarlig varningssignal för utanförskapets nedförbacke. Rapporten fokuserar på fem centrala teman för ungas sociala inkludering; tillhörighet, möjligheter till inflytande, delaktighet i samhällslivet samt samhällsservice och sociala relationer. (Roos, 2019, s. 16-17).

De flesta unga som intervjuades på Åland känner tillhörighet främst till Åland men också för den byn de växt upp och bor i. De unga som kände tillhörighet till andra ställen än Åland var de som hade starka familjeband utanför Åland eller de som var inflyttade unga och de inflyttade rapporterade konstatera att det är svårt att skapa tillhörighet till Åland och att flera upplever att de inte blir bemött som en ålänning trots att de bott under en längre tid på Åland. Vad sedan gäller ungas möjligheter till inflytande anser de att inom familjen kan påverka och till stor del får välja själv sina hemkomsttider och vänskapsgång. I stort sett anser de unga på Åland utifrån intervjuerna att de kan vara svårare att få delta i beslutsfattande i kommunerna men att det för övrigt är lättare på Åland än på andra ställen på grund av att Åland är så litet och har ett självstyre. De upplever att föräldrarna och de vuxna i samhället lyssnar på dem. (Roos, 2019, s. 19-25).

I rapporten framkommer att ungdomar på Åland har många fritidsaktiviteter men intervjuerna belyser att det viktigaste umgänget av fritiden är att vara med vänner. Unga har flera olika aktiviteter och det förekommer mycket idrottsformer men i intervjuerna framkommer också att många jobbar extra vid sidan av sina studier. Ungdomarna som intervjuats berömmar Ålands ungdomsgårdar. En central del av ungas fritid på Åland innehåller alkohol vid socialt umgänge och unga vuxna har föreslagit att det borde finnas en slags "ungdomsgård" för äldre ungdomar dit man kan komma och hänga och träffa nya människor, speciellt för ungdomar som har en svår livssituation och som vill träffa andra och i och med ungdomsgården möjliggörs ett alternativ som kan välja bort alkoholen. Överlag visar intervjuerna att unga är nöjda med de fritidsaktiviteter som finns på Åland och att om det är något som saknas, exempelvis shopping eller andra nöjen är Sverige lätt att åka till för det. (Roos, 2019, s. 29-31).

Från rapporten kan även nämnas att de unga är nöjda med den samhällsservice vad gäller hjälp och stöd med studier och vid arbetslöshet. De unga har i intervjuerna svarat att det är relativt lätt att få jobb på Åland om man har kontakter men att det blir hög konkurrens på sommarjobb då även äldre unga som studerar utanför Åland kommer hem över sommaren för att jobba. Intervjufrågorna som sedan i sin tur riktat sig till sociala relationer kartlägger bland annat stödet från familjen och andra sociala nätverk och de intervjuade ungdomarna har fått möjlighet att berätta om sina erfarenheter av utsatthet i sociala relationer i olika former så som diskriminering eller annat orättvist bemötande. De flesta ungdomarna på Åland har sina vänner nära, förutom de som bor ute på landsbygden där sträckorna är längre. De unga som har de flesta vänner utanför Åland är de som är inflyttade eller har andra starka band utanför Åland. Ungdomarna är nöjda med familjens och andra vuxnas stöd och de upplever att de har vänner men även andra vuxna att prata med även vid svåra situationer. (Roos, 2019, s. 33-39).

Sammanfattningsvis från rapporten kan sägas att unga upplever Åland som en trygg plats att bo på och med trygghet menas känslan av individens kontroll, tillit och tillhörighet. Tillhörighet är viktigt hos ungdomarna och den sociala gemenskapen är central under ungdomsåren. Forskningen visar att känslan av tillhörighet skapas i en process mellan det civila, politiska och sociala rättigheterna som en väsentlig del. Det som hotar ungas inkludering är kopplat till olika områden så som boendemiljö, utbildning, arbetsmarknad och vilka möjligheter det finns att delta. Eventuella exkluderingsprocesser behöver uppmärksammas hos inflyttade ungdomar på Åland då rapporten visar att de är den grupp som kan ha svårt att känna tillhörighet även fast de har bott på Åland under en längre tid.

Utbildningen är det som i sin tur stöttar processen till inkludering och det är viktigt att samhället skapar resurser för hög kvalitet i den pedagogiska verksamheten. Arbetsmarknaden fungerar bra och unga är nöjda med den samhällsservice som finns vilket är bidragande till inkluderingsprocessen, rapporten visar att många studerande på universitet utanför Åland vill flytta tillbaka för jobb efter studierna. Möjligheterna för delaktighet och inflytande har goda förutsättningar hos de unga på Åland och det i och med att Åland är litet och självstyrt vilket möjliggör att unga lättare kan ta kontakt med politiker och andra beslutsfattare. Rapporten visar att unga på Åland är medvetna om hur de kan påverka och ta initiativ om de önskar det. Bland annat visar tidigare studier att ungas delaktighet främjas genom gemensamma diskussioner med vuxna. Många länder har lagstiftningar för att främja ungas delaktighet i samhället och även i Finland styrs detta genom ungdomslagen som nämnts tidigare i det här arbetet. (Roos, 2019, s. 41-42).

Efter delstudien på Åland har föreslagits olika saker för hur ungas möjligheter till påverkan och inflytande kan stärkas. Bland annat efterfrågas en gemensam plats för umgänge som möjliggör nya kontakter mellan unga vuxna från hela Åland, en plats där alkohol väljs bort och som kan bidra till att unga i problemsituationer lättare kan ta sig ur de problematiska situationerna de befinner sig i. Vidare har föreslagits att ungdomarna behöver förstärkt stöd och förstärkta rutiner från bland annat skolorna i form av konkreta möjligheter till påverkan. (Roos, 2019, s. 42-43).

Rapporten nämner ytterligare att Åland har vissa särdrag jämfört med andra samhällen som kan skapa både fördelar och utmaningar för ungdomars inkludering. Bland annat har undersökningen Hälsa i skolan från 2017 visat ungdomars och vuxnas liv på Åland i förhållande till motsvarande åldersgrupp i resten av fastlandet. Ungefär var femte ungdom är mycket nöjd med sitt liv på Åland och framförallt de som studerar på Ålands Lyceum. De utmaningar man har kunnat se utifrån mätningarna är att ungefär var tionde ungdom har svårt att diskutera med föräldrarna vilket är en aning högre procentandel än i resten av Finland. Nätgemenskaperna är i sin tur viktigare för ungdomarna på Åland än i fastlandet och cirka 59% av ungdomarna på Ålands Lyceum och 64% av ungdomarna på yrkesgymnasiet upplever sig vara en viktig del av en virtuell gemenskap medan mätningarna i fastlandet har en procent på 47% vid gymnasiet och 56% vid yrkesgymnasiet. (Roos, 2019, s. 43-44).

Slutligen kan nämnas att alkoholproblematiken lyfts fram bland åländska ungdomar och enligt resultaten i Hälsa i skolan från 2017 är 24% från Ålands Lyceum och 36% från yrkesgymnasiet ordentligt berusade minst en gång i månaden vilket är mer än de

motsvarande grupperna i resten av landet som svarat 18% respektive 28%. Alkoholbruket kan eventuellt uppmärksammas i samband med mätningarna av ungdomarnas psykiska hälsa. Åländska ungdomar rapporteras ha högre grad av måttlig eller svår ångest än i resten av landet med en skillnad på cirka 3-5%. Trots dessa mätningar har intervjuerna mätt fram att det finns en stabil trygghet i det åländska samhället som lätt bidrar till en känsla av tillhörighet och tillit bland unga. Genom att aktivt och målmedvetet skapa möjligheter för ungas inflytande i samhället kan man skapa en starkare social inkludering snarare än exkludering bland unga på Åland. (Roos, 2019, s. 43-44).

11 Sammanfattning av teoridel

Marginalisering är en oönskad process där individer eller grupper exkluderas från samhällets viktiga livsområden. Motsatsen till marginalisering är när ett samhälle är integrerat. Ett samhälle är integrerat när ett sammanhängande nätverk har etablerats med sociala relationer mellan samhällets olika livsområden och grupper, exempelvis skolor, företag, familjer, institutioner med flera. En individ är integrerad när denne kan identifiera sig med samhällets olika gemenskaper och grupper eller system. Fungerar inte integrationen skapas det en process som leder till ett liv i utanförskap. Denna process nämns som marginalisering.

Marginaliseringens uttryck hos ungdomar är flera och det som utgör en stor risk är att man hamnar utanför sociala relationer och socialt samspel. Några av de uppmärksammade faktorer som nämns hos unga som riskerar att marginaliseras är skolk, bristande betyg i skolan, inordningsproblematik, destruktiv- och social beteendeproblematik. Orsaker till marginalisering finns på flera olika nivåer i samhället men det mest centrala när det gäller ungdomar är hur vuxna i samhället tillgodoser ungdomarnas grundläggande, fysiska, psykiska, känslomässiga och sociala behov. Till andra orsaker nämns de skydds- och riskfaktorer en människa har. Skyddsfaktorer kan påverka en positiv utveckling från marginalisering medan riskfaktorer bidrar till en negativ utveckling. Dessa faktorer är avgörande för marginalisering och finns på individnivå, i närmiljön eller i samhället. Faktorena är föränderliga under tid. Exempelvis på riskfaktorer kan nämnas fysiskt eller psykiskt våld, försummelse av de grundläggande behoven, problem inom familjen eller destruktiva beteenden så som missbruk och kriminalitet eller andra självdestruktiva beteenden. Skyddsfaktorer kan vara tydliga normer, regler och förväntningar och att man får vistas i ett positivt, emotionellt och socialt klimat. Det kan även nämnas på individnivå, att man har god självkänsla och framgångsrika strategier vid stressituationer och en god framtidstro.

Förklaringar till marginalisering finns på samhällsnivå och individnivå men det finns också socialpsykologiska förklaringar. Människors livsvillkor kan påverkas av olika samhällsstrukturer som antingen exkluderar eller inkluderar individers deltagande. Det kan handla om att samhällets struktur och miljö skapar möjligheter och hinder i form av ekonomiska förutsättningar, vilken nivå av utbildning man har, arbetsmarknad och bostadspolitik som påverkar vilka förutsättningar man har till delaktighet. På individnivå är resiliens ett fenomen som kan vara en förklaring om man kommer att marginaliseras eller inte. Vilken resiliens man har varierar beroende på individ och påverkas av medfödda förutsättningar och uppväxtmiljöer. Varje människa har olika psykologiska och fysiologiska begränsningar och förutsättningar.

Det sociala arvet innebär att man ärver föräldrarnas sociala livsmönster, de problematiska livssituationer som exempelvis fattigdom går vidare till en generation till en annan men det kan också handla om ens beteendemönster. Det sociala arvet förklarar och ger en ökad förståelse till varför vissa ungdomar kan befinna sig i utanförskap.

Det finns ingen enkel lösning på marginalisering. Konsekvenserna av det är omfattande kostnader både för individen och för samhället. Insatser som sätts in senare ger sämre förutsättningar att bryta marginaliseringsprocessen jämfört med tidiga insatser. Det är svårt att påvisa om det förebyggande arbetet är lönsamt men för de kostnader en enda missbrukare i samhället skapar skulle man kunna arbeta förebyggande genom en ungdomsmottagning i 8 år alternativt finansiera 50 000 besök på en ungdomsmottagning. Det finns betydande mänskliga och ekonomiska värden i att tidigt upptäcka och bryta marginalisering. Förebyggande arbete och tidiga insatser bör ses som en social investering snarare än en samhällskostnad och för att bryta marginaliseringsprocessen krävs organisatoriska åtgärder; konkreta metoder behövs för en strukturell samverkan mellan de aktörer som är involverade kring ungdomar, man behöver en gemensam ledning som formulerar tydliga mål och gemensamma visioner.

Det förebyggande arbetet vill undvika något oönskat eller ett problem som man tror att man kan åtgärda. Arbetet riktar sig till ett tidigt stadie av den förmodade negativa utvecklingen med syfte att införa insatser som ska motverka problemsituationer. Arbetet kan ske på olika nivåer; primärt, sekundärt och tertiärt och riktar sig till olika grupper. Det förebyggande ungdomsarbetet styrs av olika lagar, bland annat av ungdomslagen, socialvårdslagen och barnskyddslagen. I arbetet med unga är målet att förebygga och minska marginalisering genom handledning, rådgivning, olika tjänster och stödformer. Ungdomsarbetet och

ungdomspolitikerna i Finland ska beakta de Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter och Europa Unionens och Europarådets ungdomspolitiska mål. På Åland tillämpas barnskyddslagen men med vissa angivna undantag. På Åland följer man rikets äldre socialvårdslag i väntan på en uppdaterad lag.

För att lyckas med det förebyggande arbetet mot marginalisering bland unga är en av de viktigaste faktorerna att skapa en trygg och förtroendefull relation då kvaliteten är den som avgör kvaliteten på kommunikationen. Ungdomar behöver riktiga mänskliga relationer istället för anonyma myndigheter. För en förtroendefull relation till unga krävs kontinuitet i kontakten, tillgänglighet och närvaro. Ungdomar med uttryck för marginalisering är i behov av ännu mer tydlighet, vuxet ledarskap, bekräftelse, omsorg och omtanke än vad resterande barn och unga som fungerar behöver. Vuxna behöver se till att ungas behov tillgodoses, bland annat genom att visa känslomässig tillgänglighet och visa ett vuxet ledarskap som är positivt, vägledande med konsekvent gränssättning. Det här behövs för att i situationer av normlöshet utvecklar ungdomar social beteendeproblematik.

En viktig utgångspunkt för att arbetet med unga ska fungera är en samverkan där vuxna professionella samarbetar över de olika sektorsgränserna som samhällets välfärdssamhälle innehåller. Samverkan mellan olika aktörer är nödvändigt för att kunna se ungdomars situation ur ett helhetsperspektiv och för ett effektivt och hållbart engagemang i form av konstruktiva förhållningssätt och åtgärder. Kommunikation genom samverkan leder till gemensamma strategier, förhållningssätt och funktionella åtgärder.

Förebyggande insatser till unga erbjuds bland annat av elevhälsan. Till elevhälsan hör skolkuratorer, skolpsykologer, skolhälsovårdare med flera. Skolhälsovården har som uppgift att främja ungas fysiska och psykiska utveckling, hälsa och sociala utveckling. Exempel på arbetsuppgifter är stödsamtal, föreläsningar, utredningar och kartläggande av behov. Andra förebyggande insatser är uppsökande arbete eller fältarbete och ungdomsverkstäder. Det uppsökande arbetet har som syfte att vara närvarande och ge unga möjlighet till en förtroendefull vuxenkontakt. Arbetet riktar sig till att hjälpa ungdomar med mål att minska risken till marginalisering och främja delaktighet och gemenskap. På Åland arbetar Fältarna som uppsökande verksamhet. Ungdomsverkstäder i sin tur har som syfte att förebygga marginalisering hos unga, främja deras livskompetens samt att hjälpa dem hitta tillbaka in i samhällets livsområden, exempelvis till studier eller arbetsplats. Ungdomsverkstäder ger tidigt stöd och möjlighet att arbeta under handledning och stöd. På Åland finns en ideell

förening, Ung Resurs, som driver två dagverksamheter och en uppsökande verksamhet samt ett projekt.

Tidigare forskning, bland annat Enkäten Hälsa i Skolan, visar att en hög procentandel ungdomar på Åland känner sig delaktig och som en del i gemenskapen samt att de kan påverka sitt eget liv vilket är viktigt för att motverka exkludering. Projektet Nabo nämner vidare att skolfrånvaro är en av de faktorer som bidrar till utanförskapets nedförsbacke och för att förhindra utanförskap och främja social inkludering behöver unga få känna tillhörighet och att de har möjlighet till inflytande och delaktighet i samhällslivet. Projektet Nabo nämner i sin rapport att åländska ungdomar är nöjda med de stöd de får och att inkluderingen i samhället på Åland är kopplat till boendemiljö, utbildning, arbetsmarknad och de möjligheter det finns att delta i dessa. Den tidigare forskningen nämner att tillhörighet, delaktighet och gemenskap i samhället är viktigt för att undvika marginalisering.

12 Metoddiskussion

I detta kapitel redovisas hur undersökningen har genomförts för att svara på arbetets frågeställningar. Redovisningen innehåller en motivering för val av forskningsmetod, urval av respondenter, genomförande, val av datainsamlingsmetod och etiska aspekter.

12.1 Metodval

I valet av metod har olika faktorer beaktats. Alla metoder är arbetsredskap och val av metod behöver utgå ifrån vad som bäst passar för den frågeställning man vill besvara. Både kvalitativa och kvantitativa metoder vill ge en bättre förståelse av det samhälle vi lever i och hur enskilda människor, grupper och institutioner handlar och påverkar varandra. Vad gäller kvantitativa metoder omvandlas den information man får till siffror och mängder som man genomför statistiska analyser utifrån. Kvalitativa metoder i sin tur är forskarens uppfattning/tolkning av information som kan handla om exempelvis sociala processer, motiv och sociala sammanhang. Gemensamt för den kvalitativa informationen är att den inte går att omvandlas till siffror. Vilken metod man använder sig av utgår från syftet; vad vill man undersöka? I en del fall kan man använda sig av både kvalitativa och kvantitativa metoder. (Holme & Solvang, 1996, s. 76-77).

För att kunna förstå en situation som individer, grupper eller organisationer befinner sig i behöver man komma dem nära genom att det finns en direkt subjekt-subjektrelation mellan

forskare och undersökningsenhet. Man vill försöka se världen utifrån undersökningsenhetens perspektiv och forskaren försöker på detta sätt synliggöra det fenomen som studeras, inifrån. Genom att mötas ansikte mot ansikte uppstår även en social närhet och ömsesidig tillit som är viktigt för att få en riktig och sann återgivning av det som undersöks. Forskaren ska i sin rapport skriva ner det som har ägt rum genom objektiva åsikter. Syftet med ett kvalitativt tillvägagångssätt är att genom analysen kunna få fram en autentisk återgivning av strukturer, handlingsmönster och den sociala ordning som funnits hos deltagarna i undersökningen. (Holme & Solvang, 1996, s. 92-93).

Vi har valt kvalitativa forskningsintervjuer till undersökningen. Det som arbetets frågeställningar vill ha svar på går inte att mätas i siffror utan det handlar mer om att undersöka en social process, därför kändes detta val av metod mest lämpat. Syftet med arbetet är att kartlägga det förebyggande arbetet mot marginalisering med ungdomar på Åland. Dessa frågeställningar handlar om sociala processer och genom intervjuer har informanter fått möjlighet att tala fritt med egna ord. Genom att använda sig av kvalitativa intervjuer skapas en undersökningssituation som påminner om en vardaglig situation och ett vanligt samtal, det blir en intervjuform där forskaren utövar minst styrning av undersökningssituationen. (Holme & Solvang, 1996, s. 99).

12.2 Urval av informanter och genomförande

Valet av informanter blev olika professionella aktörer som arbetar förebyggande med ungdomar på Åland med motivering att vi anser de vara lämpliga att kunna svara på arbetets frågeställningar. Valet kändes naturligt då man kan anta att professionella har kännedom och mest erfarenheter kring vad det finns för förebyggande insatser, begränsningar och utvecklingsmöjligheter.

Vi har till undersökningen intervjuat sju olika informanter och intervjuerna har skett i tre olika omgångar. Det har suttit med minst två informanter under varje intervju, det med motivering att få en så bra diskussion och så mycket information som möjligt. Under varje intervju deltog vi båda med en aktiv roll. Informanterna kontaktades via telefon alternativt e-post och intervjuerna bokades in på förhand. Forskningstillstånd behövdes inte utav någon av aktörerna utan det räckte med ett muntligt godkännande från informanternas chefer. Intervjufrågorna skickades ut till alla informanter på förhand där det också framkom arbetets syfte och frågeställningar. Inför varje intervju tillfrågades informanterna om vi som forskare fick deras godkännande att ljudinspela intervjuerna inför transkriberingen för att underlätta

resultatredovisningen. Vi informerade muntligt att inspelningarna raderas efter att undersökningen är klar och att samtliga informanter kommer att hållas anonyma. Samtliga gav sitt samtycke. Intervjufrågorna, som är bifogade längst ner i arbetet, planerades på förhand och visades även för våra handledare som gav deras godkännande.

Vi anser i efterhand att det blev ett lyckat val att intervjua minst två informanter vid varje intervjutillfälle då det skapade diskussioner som annars inte skulle ha varit möjligt om enbart en informant intervjuades eller att endast en av oss deltog i intervjuerna. Genom att ha flera informanter med olika erfarenheter kan också diskussioner mellan dessa framstå och information delas som kanske inte annars skulle vara påtänkbart.

Vi har valt att inte gå ut med informanternas yrkestitel för att skydda deras konfidentialitet. Det som kan nämnas är att informanternas utbildningar skiljer sig åt och det finns inte enbart en utbildning som krävs för att kunna arbeta förebyggande mot marginalisering med ungdomar.

12.3 Analysmetod

Till vår resultatredovisning har vi använt oss av meningskoncentreringsmetoden som analysmetod. Det innebär att man sammanfattar intervjupersonernas uttalanden till kortare formuleringar där det mest väsentliga för undersökningen blir det som formuleras om i några få ord. Informanterna gav långa och inte alltid ihopsammanhängande svar vilket gjorde att vi valde denna metod för att kunna sammanfatta svaren till en bättre helhet i vår resultatredovisning. (Brinkmann & Kvale, 2009, s. 221).

12.4 Etiska aspekter

För all typ av samhällsforskning har etiken en betydande roll och en grundläggande utgångspunkt är respekten för medmänniskor vilket innebär att människors psykiska och fysiska integritet behöver skyddas för den som bidrar med information till forskningen. Tystnadsplikten måste följas strikt, andra personer ska inte få reda på vem den enskilde informanten är. (Holme & Solvang, 1996, s. 32).

Etiska problem förekommer i intervjuforskning och man behöver beakta potentiella etiska frågor. Redan vid planeringen är det viktigt att man erhåller ett informerat samtycke om deltagande i undersökningen från informanterna. Informerat samtycke innebär att man informerar om det allmänna syftet med undersökningen, informerar om eventuella risker och

undersökningspersonerna deltar frivilligt. Konfidentialitet är viktigt att säkra redan från planeringen och vid utskriften av intervjuerna behöver man beakta att den utskrivna texten är i enlighet med informanternas muntliga uttalanden. Vid rapporteringen av intervjuerna behöver man beakta att rapporten publiceras offentligt och vilka eventuella konsekvenser det kan ge för informanterna och för den grupp de tillhör. Med konfidentialitet i forskning menas att privata data som kan identifiera deltagarna i undersökningen inte kommer att avslöjas. (Brinkmann & Kvale, 2009, s. 78-89).

Till vår undersökning har vi varit noga med att respektera och beakta informanternas integritet och rätt till säkrad konfidentialitet. Vid förfrågan om deltagande förklarade vi vårt arbete och dess syfte, att deltagandet är frivilligt och sker anonymt. Intervjuerna har skett genom informerat samtycke. Vi har i vår undersökning valt att inte nämna vilka professioniteter vi har intervjuat utan vi har enbart nämnt dessa som informanter eller professionella som på något sätt arbetar förebyggande med ungdomar. Detta för att säkerställa att deras identiteter inte kommer ut eftersom Åland är ett relativt litet samhälle. Vi har under transkriberingen noggrant redovisat informanternas muntliga uttalanden för att få en så korrekt analys som möjligt. Innan intervjuerna berättade vi att inspelningarna och transkriberingarna enbart kommer att ses av oss och att de raderas efter att undersökningen är slutförd och godkänd. Ljudinspelning av intervjuerna godkändes muntligt före varje intervju av samtliga informanter. I arbetet redovisas citat och sammanfattningar från intervjuerna men en del förändringar från talspråk och dialektord har gjorts för att inte informanternas identitet ska kunna identifieras då vårt arbete är offentligt för alla att läsa och det åter igen kan vara lättare att identifieras då Åland är ett litet samhälle.

13 Resultatredovisning

I kapitlet presenteras och analyseras de intervjusvar som informanterna givit för vår undersökning. Resultatet redovisas till viss del med löpande text men också med hjälp av citat från informanterna med syfte att ge en djupare förståelse av resultatet. En del förändringar från talspråk och dialektord är ändrat till skriftspråk för att underlätta förståelsen men också för att skydda informanternas konfidentialitet. Citaten är utmärkta med kursiv text och om de är förkortade används (...) i början, mitten eller i slutet av citatet. Redovisningen nämner intervjupersonerna som informanter. Frågorna sammanfattas till olika underkapitel för att läsaren lättare ska få ett sammanhang i resultatredovisningen. Frågorna till våra intervjuer är samlade i en bilaga längst ner i arbetet.

13.1 Marginaliseringens uttryck och bidragande faktorer

Under intervjuerna till undersökningen frågade vi informanterna vilka uttryck och bidragande faktorer de har erfarenheter av i deras arbete gällande marginalisering hos unga. Vi frågade även hur de går till väga och vilka insatser de använder sig av om de upptäcker en ungdom i riskzon för att marginaliseras. I teoridelen nämns marginaliseringens uttryck hos ungdomar bland annat som skolk, olovlig frånvaro i skolan, bristande betyg, inordningsproblematik samt destruktiv- och social beteendeproblematik. Tidiga uttryck nämns också de ungdomar som hamnar utanför sociala relationer och socialt samspel.

Samtliga informanter uttryckte en inte fullbordad skolavgång, skolfrånvaro eller skolavhopp som ett tydligt uttryck för marginalisering. Andra saker som nämndes var låg självkänsla, att man har få eller inga sociala sammanhang överhuvudtaget, psykisk ohälsa, det sociala arvet eller att man inte har en tydlig plan om man tar studieuppehåll under gymnasiet.

En informant svarade bland annat angående en inte fullbordad skolavgång:

"Icke fullbordad skolavgång, framförallt grundskolan, då borde det göras en orosanmälan till socialen. Tittar man på hela Europa för största riskfaktorn för marginalisering så är det att man inte har en skolgång eller utbildning klar, oavsett vad det beror på. (...) Det är en jättestor risk för marginalisering. (...) Nu för tiden räcker det inte med att man har ett grundskolebetyg utan oftast måste man ha en påbyggnadsutbildning, gymnasium eller liknande."

En annan informant svarade angående att inte ha en plan vid studieuppehåll:

"Avbrutna studier, studieuppehåll utan att man har en tydlig plan. (...) Det är viktigt att försöka hjälpa om vi har möjlighet för det är en risk att ta ett studieuppehåll och att bli hemma utan att ha något att göra. Frånvaro är också en varningssignal. (...) Det är inte alltid som vi får veta om all frånvaro."

En tredje informant nämnde det sociala arvet:

"Det sociala arvet kan förstöra jättemycket då man har lärt sig att det är såhär man lever, inte måste man jobba om man inte vill, det är svårt och samhället är emot oss."

En fjärde informant svarade angående psykisk ohälsa som uttryck för marginalisering:

"(...) Generellt i samhället pratar man om den ökade psykiska ohälsan. Som vi kan se här så har många ett dåligt mående och det spelar ingen roll om man har en diagnos eller inte men det dåliga måendet påverkar förmågan att komma vidare."

Vidare svarade informanterna om bidragande faktorer till marginalisering bland annat det som också nämns i teoridelen; dåliga betyg, psykisk ohälsa, brist på utbildning, missbruk, avsaknad av eller få friskfaktorer (nämns som skyddsfaktorer i teoridelen), bristande nätverk, brist på fritidsintressen.

En informant nämnde förutom ovannämnda faktorer även:

"(...) Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, psykosociala faktorer, det kan handla om jobbig stämning med kompisar eller i klass och man får inte vara med."

En annan informant svarade:

"En bidragande faktor till marginalisering är att man inte får det stöd man behöver för att klara sig och man ska inte alltid tänka att det är diagnosen i sig som är en bidragande faktor utan det kan bero på stödet som inte är tillräckligt runtomkring. (...) Om vi inte lyckas bemöta behovet från skola, vård, de instanser som borde kunna stöda upp behovet så blir det en bidragande faktor."

En tredje informant tillade ytterligare:

"(...) Har man taskig ekonomi kan det vara en bidragande faktor som kan göra att man får det svårare. Språk har kommit på senare tid. Språk, kultur, ekonomi, skola."

På frågan om vilka insatser de använder sig av om de upptäcker en person i riskzon svarade samtliga; ett samarbete med berörda i ungdomens liv. En informant nämnde relevansen av att skapa en trygg kontakt till ungdomen och en annan informant nämnde stödsamtal och att lotsa ungdomen vidare till rätt instans.

En tredje informant informerade:

"Vi gör det som behövs och försöker ge det som behövs och det beror på vad det handlar om. Vi försöker styra upp de områden som inte fungerar och stöda de

områden där vi ser att det finns behov av stöd. (...) Vi involverar de som behöver involveras och det kan vara vårdnadshavare, skolan, Boost (Ung Resurs), psykiatrin, beroendemottagningen."

En fjärde informant berättade:

"Det är viktigt att samarbeta med ungdomens nätverk för att få en helhetsbild så att man kan hitta skydds- och styrkefaktorerna istället för att bara fokusera på det som är dåligt utan att hitta det som är bra."

Sammanfattningsvis tolkar vi informanternas svar som att de är insatta i vad marginalisering innebär och hur det tar sig i uttryck hos ungdomar. Informanterna har svarat liknande på samtliga frågor och svaren är också i enlighet med den teoridel som vi har i arbetet. Intressant är hur en informant nämner det sociala arvet (se ovan, s. 17) som innebär att barn och ungdomar ärver föräldrarnas sociala livsmönster i form av fattigdom, utsatthet men också handlingsmönster, det vill säga hur man hanterar olika problem. Informanten nämner att föräldrarnas syn på bland annat socialen och att de vill skylla problemen över på andra ärvs vidare till ungdomen.

En informant pratade om det som är återkommande i teoridelen, att en bidragande faktor till att en ungdom marginaliseras är om man inte kan tillgodose eller bemöta det behov en ungdom har. I teoridelen nämns att det mest centrala när det gäller ungdomar och marginalisering är hur vuxna i samhället tillgodoser ungdomars grundläggande, fysiska, psykiska, känslomässiga och sociala behov. Svaret från informanten kan direkt kopplas till det.

Slutligen kan nämnas samtliga informanters uttalanden om samarbete mellan berörda aktörer i ungdomens liv. Samtliga nämner att det är viktigt med ett gott samarbete och en god kontakt vilket leder oss in på följande underkapitel, resultatredovisningen av det förebyggande arbetet där bland annat frågan om vilket verktyg i arbetet som anses vara viktigast besvaras.

13.2 Det förebyggande arbetet med ungdomar

För att förstå hur det förebyggande arbetet med ungdomar ser ut hos de professionella på Åland hade vi i vår undersökning frågor om arbetet, hur en vanlig arbetsdag ser ut, beskrivning av verksamheten, tyngdpunkten i arbetet, vilka specifika arbetsmetoder som används och vad de som professionella anser är det viktigaste verktyget i det förebyggande

arbetet. Även om alla informanter på ett eller annat sätt arbetar förebyggande med ungdomar skiljer sig deras verksamheter/arbetsätt till viss del åt men har även mycket gemensamt.

En informant svarade:

"(...) Vi arbetar på primärvårdsnivå. Vi vill fånga upp ungdomar så tidigt som möjligt för att slippa problematik som förvärras. (...) Vi arbetar med stödsamtal, enskilda samtal, har olika nätverksmöten med huvudsyfte i arbetet att stöda så att de har de bästa förutsättningarna till att klara av studier och att må bra psykiskt, fysiskt och socialt."

En annan informant uttryckte:

"Jag får uppdrag från socialarbetarna där det finns en oro eller ett behov. Jag arbetar på individnivå och kommer ofta in för sent, när det redan har gått ganska illa. (...) I mitt arbete motiverar och stödjer jag, är en trygg vuxen, fungerar som ungdomens röst och står på dennes sida samt försöker göra verkligheten förståelig för ungdomen. Mina uppgifter är väldigt individuella. (...) Huvudsyftet i mitt arbete är att vara ett stöd till ungdomen och hitta en röd tråd, hitta lösningar i en vardag där det är kaos med tyngdpunkt på individen. (...) Jag finns med som stöd för ungdomen vid olika nätverksmöten där det ibland kan sitta upp till 10 olika personer och samtalen är inte alltid så trevliga."

En tredje informant uttryckte:

"Mycket i vårt jobb går ut på att skapa relationer först för att sedan ta reda på vad det finns för problematik. Vad behöver vi stötta upp? Vad kan du själv? Vad har du för styrkor? (...) Vi arbetar med lågtröskelverksamhet, uppsökande, träffar med enskilda ungdomar. (...) Ungdomar som är mitt emellan, har hoppat av en utbildning och vet inte vad de vill göra men kommer till oss för att ha något att göra och fundera på nästa steg. (...) Vi hjälper med studier, praktik, arbete, kontakt med psykiatri och omsorgen och vi är en hållplats för vidare plats i livet. (...) Målet är att undvika att ungdomar hamnar utanför och för att undvika skolavhopp. (...) Vi har inte vanliga arbetsdagar men det som vi har på schemat är individuella samtal en gång i veckan med varje individ för att följa upp hur det har gått och vart det är på väg. (...) Tyngdpunkten i vårt arbete är att stötta ungdomar vidare till nästa steg dit de vill i deras liv där vi inte sätter målet till

dem utan de måste välja själv vad de vill, utifrån de förutsättningar de har. (...) Vi vill starta en process, vart är du på väg? Vem är du?"

En fjärde informant berättade:

"Vi arbetar förebyggande, uppsökande och det går mycket ut på att skapa relationer, vi vill vara en trygg punkt för ungdomar att vända sig till oavsett vad det handlar om. (...) Vi arbetar på gruppnivå, strukturell nivå och förmedlar vidare det som behövs till politiker och samhället i övrigt hur det ser ut, både till föräldrar och de som arbetar med ungdomar. (...) Vi skapar relationer, visar oss så mycket som möjligt. (...) Vi är ofta den första kontakten som ungdomar har med vuxna. (...) Vi kan hjälpa ungdomar att komma till skolan då de har tappat motivationen och föräldrar och skolan redan har gjort vad de kan. Vi ringer och väcker och skjutsar till skolan. (...) Vi har enskilda ungdomskontakter, har ungdomsträffar, möten med föräldrar, skolan. (...) Tyngdpunkten i vårt arbete är det uppsökande och relationsbyggande arbetet, att synas och finnas där, skapa en trygghet för alla ungdomar."

Samtliga informanter berättade att de arbetar förebyggande, antingen för att undvika skolavhopp, att hamna utanför eller för att undvika att olika problematiska livssituationer uppstår eller förvärras vilket också har nämnts i teoridelen om förebyggande arbete. Alla informanter nämnde även relationsskapande som en av de viktigaste tyngdpunkterna i arbetet. I teoridelen står skrivet att genom starka relationer minskar risken att det går snett för en ungdom. Social problematik undviks genom känsla av sammanhang, klara normer och regler, tydliga och positiva förväntningar på ungdomen, vänskapsrelationer, vuxnas attityd i form av omtanke och omsorg, lagom svåra utmaningar och betydelsefulla vuxna. En informant som citerades ovan nämnde att de vill stödja ungdomar vidare i livet utifrån de förutsättningar de har vilket kan återkopplas till det som nämns att ge lagom svåra utmaningar för att undvika social problematik. Informanterna som citerades ovan nämnde även att de vill fungera som en trygg vuxen och att de är ungas första kontakt till utomstående vuxna, vilket kan återkopplas till teoridelen om förebyggande arbete, och att man undviker sociala problem genom betydelsefulla vuxna.

En informant nämnde gällande tydliga regler och strukturer:

"De är de vuxna kring barn och unga som har ansvaret. Barn ska få bestämma själv inom rimliga gränser, men ansvaret ska alltid vara vuxnas. Vuxna måste hjälpa tonåringar att sätta ramar och struktur och det kräver tid och närvaro."

En annan informant svarade ytterligare:

"Vi har frågat ungdomar om de vill ha regler från sina föräldrar och det vill de. Det känns som en trygghet även fast man kan tycka att vissa regler suger men de vill ändå ha dem för det är betydligt jobbigare att vara utan dem. De har någon hemma som bryr sig och de vet man när föräldrarna sätter regler. (...) Avsaknad av struktur och regler känner man av, ingen bryr sig om vad man gör om det inte finns struktur och regler."

I resultatredovisningen av informanternas svar om förebyggande arbete, konstaterades att deras arbete sker på olika nivåer vilket också tidigare nämnts som primära, sekundära eller tertiära förebyggande insatser eller även nämnt universella, selektiva och indikerade insatser. En informant beskrev arbetet som primära insatser, det vill säga insatser som riktar sig till en hel grupp för att förhindra att olika problem uppstår. En annan informant beskrev deras arbete som sekundärt, vilket innebär att de riktar till olika riskgrupper och en tredje informant beskrev arbetet som tertiärt, som innebär att arbetet sker på individnivå, individer som redan har ett problem eller befinner sig i en problemsituation.

13.2.1 Nätverkssamarbete

I teoridelen nämns relevansen av att samverka mellan olika aktörer i ungdomens liv. Genom samverkan där vuxna professionella samarbetar över de olika sektorsgränserna som samhällets välfärdssamhälle innehåller kan det ske en framgång i arbetet med utsatta ungdomar och man kan då se ungdomens situation ur ett helhetsperspektiv. Gemensamma strategier, förhållningssätt och funktionella åtgärder kan tas i bruk för att förebygga marginalisering. I och med det ställde vi frågor i vår undersökning, om de professionellas samarbete gällande deras förebyggande arbete med ungdomar. Informanterna berättade om ett stort samarbete med olika aktörer. Aktörer som nämndes var bland annat skola, elevhälsan, sjukvård, psykiatri, läkare, hälsovårdscentralen, Ung Resurs, Fältare, barnskydd, polis, beroendemottagningen, socialen, brottsofferjouren, omsorgen, vårdnadshavare, familjehem, AMS (Ålands arbetsmarknads- och studieservicemyndighet), folkhälsan - tredje sektorn med flera. En informant uttryckte sig: *"Det finns inte begränsningar, vi samarbetar med de som fyller en funktion att samarbeta med."*

En annan informant uttryckte om deras samarbete med:

"(...) sådana som inte direkt arbetar med ungdomar men platser där ungdomar ofta vistas, t.ex. S-market, Rockoff-festivalen. (...)"

Vidare utvecklade vi frågan till hur ett samarbete kan se ut för att få en bättre kartläggning av det förebyggande arbetet. Vi fick bland annat svar om att de har olika nätverksmöten, att man ger information vidare mellan olika berörda aktörer eller att man tillsammans med ungdomen träffar andra instanser och hjälper till med en överföring.

En informant berättade:

"Om det är ett samarbete med någon på socialen är det oftast på individnivå och då handlar det om specifika ärenden vi samarbetar kring. Om samarbetet är med polis eller tredje sektorn kan det samarbetet handla om lite allt möjligt men då är det, det förebyggande som är fokus och man ordnar något tillsammans. Det kan handla om att det förekommer mycket cannabis kring unga, vad kan vi göra för att förebygga det tillsammans?"

En annan informant nämnde föräldrarnas roll i samarbetet:

"Att föräldrarna blir en del i insatsen och att ungdomen har en relation med föräldrarna är jätteviktigt för föräldrar är viktiga och kan hjälpa till och påverka. Föräldrar kan pusha på ungdomen. (...) Ibland har vi haft äldre syskon som har agerat för att pusha på ungdomen."

Ytterligare i teoridelen nämns att en samverkansgrupp kan ge ett gemensamt budskap till ungdomar på olika livsområden vilket ger tydliga signaler om vad det vuxna ledarskapet står för. Att bland annat de vuxnas roll och föräldrars roll nämns i vår undersökning av informanterna kan kopplas till det vi sammanställt om bärande relationer och det vuxna ledarskapet som en viktig aspekt i arbetet med unga. Teoridelen nämner att förutsättningar för samverkan är tydliga mål, etiska förhållningssätt och resurser i form av tid och pengar samt *kontinuitet*. Kontinuitet nämns även som en byggsten för att kunna bygga bärande relationer som i sin tur är grunden till att kunna tillgodose ungdomars behov vilket också nämns som avgörande för det förebyggande arbetet mot marginalisering. Genom att vuxna professionella finns i ungdomars liv under en längre period, skapas möjligheter till att bygga tillitsfulla relationer.

13.2.2 Det viktigaste verktyget

I kartläggningen av det förebyggande arbetet med ungdomar frågade vi även vilka arbetsmetoder informanterna använder sig av och vad de som professionella anser vara det viktigaste verktyget i arbetet. Gemensamt svar från informanterna var lösningsfokuserat arbete, att man vill lägga fokus på styrkor snarare än problem och att det är väldigt individuellt. En informant uttryckte: *"Det är lösningen som försvinner när ens värld är väldigt upp och ner, kaotisk."* och en annan svarade:

"Vi använder lösningsfokuserat arbete, involveringspedagogik och empowermentpedagogik. (...) Vi måste ha en respekt för besluten som fattas utifrån den kontext varje ungdom befinner sig i. Man kanske inte kan se så många alternativ, men ser man åtminstone två, kan man i alla fall välja mellan dessa två och vi kan upplysa de alternativen. Ibland är man i ett väldigt dåligt läge men man kan alltid göra ett val. (...) Vi måste möta individen där den befinner sig just nu. (...) Vi måste tro på att personen har en egen förmåga. (...) Varje människa har förmåga att, och en vilja att fatta beslut i sitt eget liv."

Samma informant förklarade vidare:

"Empowermentpedagogik handlar om att hjälpa och stötta till att komma framåt i livet, det är ett paket som kallas 7/20 och som Swedish Empowerment Center utbildar i. Vi ska inte gå in själva och fatta beslut utan vi ska vara support och stötta ungdomen. Att vi tar besluten är oftast den snabbaste lösningen men det får hellre ta lite längre tid så att ungdomen får grunda sitt beslut utifrån sitt eget val än att handledaren tar beslutet. (...) Vad kan du ta för nästa steg för att komma dit du vill? Empowerment är vår grund."

En tredje informant förklarade:

"Vissa behöver ett mer konkret stöd i form av bilder, formulär, olika övningar så som avslappningsövningar. Vi försöker hitta det som vi tror passar, men det är väldigt individuellt och helst vill vi att ungdomen bekräftar att det blir rätt men ibland måste vi också styra upp mer om man är orolig att ungdomen inte är med på tåget."

En fjärde informant sade:

"Vi använder oss inte av en och samma metod på allt och alla utan vi anpassar det på en individuell nivå och bemöter ungdomen där den befinner sig och behöver hjälp, med fokus på individen."

Vidare frågade vi i vår undersökning, vilket det viktigaste verktyget i det förebyggande arbetet är. Alla informanter nämnde relationen eller kontakten, att bygga bärande och trygga relationer. En informant sade: *"Relationen är det absolut viktigaste, fungerar inte den så lyckas vi inte."*

Flera informanter nämnde även struktur, tid och närvaro som grundläggande verktyg i det förebyggande arbetet och en informant uttryckte sig om det:

"Tid och närvaro från väldigt tidig ålder. Man ska inte sätta in såg och hammare för att laga det som är trasigt, man ska istället ge dem tid och närvaro från det att de föds. Om det förebyggande inte fungerar hör man det åter igen när vi lyssnar att unga inte blivit sedda, hörda eller bekräftade. Det finns ingen som bryr sig, ingen som lyssnar eller ser. Om det är det som saknas hos ungdomen så tror jag att det skulle kunna förebyggas på ett enkelt sätt. (...) Barn behöver tid och närvaro. (...) Ungdomar behöver ramar och struktur. (...) De behöver en trygg uppväxt och de vuxna behöver ta ansvar."

Återkommande i vår undersökning i frågor kring det förebyggande arbetet är relevansen av tillitsfulla relationer och ett gott samarbete mellan berörda aktörer i ungdomens liv, att det finns tid, närvaro men också tydliga regler och struktur. Det som alla informanter också nämner är att möta de individuella behoven och att hitta lösningar snarare än att lägga fokus på problemen. I teoridelen nämns också hur viktigt det är, åter igen, med trygga och bra relationer till vuxna. Samspelet mellan ungdomar och vuxna är kritiskt för ungdomars utveckling, deras syn på sig själva, sitt liv och sin omvärld. De vuxnas förhållningssätt till unga har en stor betydelse och i och med det kan också förutsättningar till att påverka ungdomar konstruktivt i en positiv riktning skapas. Ungdomar med uttryck för marginalisering är i behov av ännu mer tydlighet, vuxet ledarskap, bekräftelse, omsorg och omtanke än vad andra ungdomar som fungerar behöver. Det här förklarar en informant ytterligare genom att berätta:

"Det finns ungdomar som har suttit hemma i fem år innan de kommer igång. Då behöver man tänka extra mycket på ett gott bemötande då ungdomen tar kontakt. Det kanske är ungdomens första kontakt utåt på fem år och om man då bemöter

ungdomen dåligt kanske det tar ytterligare fem år, eller tio år, innan ungdomen vågar ta kontakt igen."

Vi tolkar informanternas svar vara i enlighet med teorin i vårt arbete om förebyggande arbete med ungdomar. Det som ytterligare diskuterades i undersökningen är eventuella begränsningar och svårigheter i arbetet men också utvecklingsområden vilket också har analyserats och besvarats i följande underkapitel.

13.3 Begränsningar och utvecklingsområden

För att få svar på vår sista frågeställning till arbetet, ställde vi följande frågor till informanterna; *Vad finns det för svårigheter eller eventuella begränsningar i ert arbete?* och *Hur skulle ni vilja ändra på något i er verksamhet eller bland samhällets förebyggande insatser för unga?* Frågeställningen i vårt examensarbete vill ha svar på vad som försvårar det förebyggande arbetet men vi har även undersökt utvecklingsområden för dessa begränsningar. På dessa frågor svarade en av informanterna:

"Det finns ingen strukturell nivå på skolavhopp. Ingen på Åland har information om en person har x antal frånvaro på gymnasiet och vi skulle vilja att en myndighet eller representant blev kontaktad då vi tror att en hel del ungdomar inte kommer till vår kännedom, eller blir erbjuden kontakt med oss. (...) Det bygger på att vi har en god relation med studievägledare och studiehandledare så att de kan informera att vi finns och bjuda in oss om ungdomen tackar ja till det. (...) I Sverige finns det något som heter det kommunala aktivitetsansvaret där kommunen har ansvar för att nå ungdomar mellan 16-19 som inte går på gymnasiet. De får direkt uppdaterade listor om någon skriver ut sig ur gymnasiet och ungdomar blir därefter kontaktade med en inbjudan genom att ungdomarnas namn finns på en lista. (...) Ungdomarna tvingas inte till något, de räcks ut en hand och man visar att det finns möjlighet till stöd. (...) Om man hoppar av skolan är man i ett dåligt läge och om man hamnar hemma är risken stor att man börjar må dåligt och man vill så tidigt som möjligt komma in med stöd."

En annan informant svarade liknande:

"Vi har inget automatiserat system där skolfrånvaro eller skolavhopp fångas upp. I högstadieskolorna finns en plan men det är inte alltid lätt att fånga upp ungdomarna ändå. Hamnar de utanför blir det lätt att de hamnar helt utanför."

(...) Vi får alltid veta skolavhopp via föräldrar eller andra ungdomar men det är ingen som ringer från skolan och berättar om någon har hoppat av skolan."

En tredje informant nämnde:

"Vi får många gånger information när avhoppet redan har skett, eller så kanske vi inte får information om det. (...) Om vi är inkopplade gör vi det vi kan genom att stötta upp och lotsa vart de ska men då det är frivilligt att komma hit får vi heller inte alltid kontakt med ungdomarna. (...) Om det är ärenden som vi är inkopplade i får vi kännedom om skolavhopp och hög skolfrånvaro men vi går inte igenom all frånvaro eller så får vi inte veta om den."

I teoridelen står skrivet om skolk eller hög frånvaro i skolan som ett uttryck för marginalisering hos ungdomar och som ett av de uttryck som är en av de tydligaste indikatorerna för andra riskbeteenden och fortsatt destruktiv utveckling mot utanförskap. Teoridelen och det informanterna uttryckt om att skolavhopp och skolfrånvaro är risker för marginalisering kan kopplas ihop med de svar ovannämnda informanter nämner som eventuella svårigheter eller begränsningar i deras förebyggande arbete med ungdomar. Att inte ha en strukturell nivå eller ett automatiserat system som visar om ungdomar har hög frånvaro eller har hoppat av skolan är ett problem, hur kan man hjälpa ungdomar som riskerar marginalisering om man inte har kännedom om dem? Informanterna beskrev ett problem som direkt hör ihop med ett av de nämnda uttrycken för marginalisering hos ungdomar. En av informanterna beskrev även om ett automatiserat system i Sverige, *det kommunala aktivitetsansvaret*, som en lösning till att få kännedom om skolavhopp och som även möjliggör att kunna erbjuda förebyggande stöd.

I kapitlet om marginalisering och det stycke som handlar om ekonomiska konsekvenser och kostnader nämns marginalisering som ett komplext problem och att det inte finns någon enkel lösning. Även om det finns tidiga indikatorer på vilka ungdomar som riskerar marginalisering reagerar inte samhället alltid i tid, trots vetskap om tidiga insatser som är avgörande för att motverka marginalisering. Kapitlet nämner också att förebyggande arbete och tidiga insatser inte bör ses som en samhällskostnad utan som en social investering för att bryta marginaliseringsprocessen och för det krävs organisatoriska åtgärder. Man behöver konkreta metoder för en strukturell samverkan mellan berörda aktörer involverade kring ungdomar. Till den samverkan behövs en gemensam ledning som kan formulera tydliga mål och gemensamma visioner. Det leder in på relevansen av en god samverkansmodell kring ungdomar, som tidigare nämnts flera gånger både i teoridelen och i vår undersökning.

En informant uttryckte sig angående begränsningar i samarbetet:

"Det kan vara en utmaning om vi har olika förväntningar. Skolan fokuserar på en sak, och vi kanske tycker något annat är viktigare. Nätverksmöten blir därför viktiga då man gemensamt kan komma fram till vad som är det primära. Det blir inte bra om vi drar åt olika håll, i synnerhet om det är ungdomar som har många involverade runtomkring sig. (...) Överlag har vi i samhället samma mål, att unga ska må bra. Men vi jobbar enskilt, med vår egen grej och den övergripande planeringen, samsynen, organiseringen finns inte i det förebyggande arbetet. (...) Det finns många bra insatser men ett mer övergripande arbete skulle vara bra."

Samma informant önskade detta som förslag för att förbättra problematiken:

"Det behövs något mer än vad vi på enskilda håll kan styra upp, en koordinator, samordnare eller projektledare som kan ha det övergripande ansvaret. Men det skulle ske i den bästa av världar."

På frågan om eventuella begränsningar och svårigheter i arbetet svarade flera informanter att tystnadsplikten kan vara en begränsning. Annat som nämndes var resursbrist, att hjälpa ungdomen att hitta en drivkraft och att hitta en plats för de med ett aktuellt missbruksproblem.

En informant nämnde om tystnadsplikt:

"Tystnadsplikten är en mur för oss som gör att man inte kan prata öppet när man har att göra med samma ungdom som gör det mycket svårare. Skulle vi alla vara under samma tak skulle vi kunna jobba snabbare och komma fram till lösningar mer effektivt än om ungdomen skulle få sitta och berätta sin historia 300 000 gånger och det tar väldigt lång tid innan man kommer vidare."

En annan informant svarade om begränsningar i arbetet:

"Många gånger sitter vi med information och kännedom om att en ungdom mår dåligt och far illa men vi kan inte göra något för att en stor del av de vi träffar är myndiga. Det är en tuff utmaning att försöka hjälpa någon som vi fått signaler från skolan att behöver hjälp men som inte själv vill ha vår hjälp. Vi erbjuder olika alternativ och instanser och försöker hitta vägar att komma vidare. (...) Att

de inte vill ha hjälp kan bero på att de inte litar på myndigheter, de kan i ett tidigt skede ha känts tokigt i kontakten vilket man senare inte lyckats reparera. (...) De kan tycka det är jobbigt att öppna sig och undviker att ta itu med det jobbiga. (...) Det kan handla om att en ungdom inte ser ett bekymmer men vi ser en problematik och då blir det en utmaning att få en fungerande kontakt och ett bra samarbete."

En tredje informant beskrev problematik kring resursbrist:

"Det är en frustration att vi inte vet vad vi ska göra när det är resursbrist hos andra aktörer. (...) Vi blir med ungdomar som har gått förbi oss för längesen och det blir en väntetid för ungdomen där det kan fara riktigt illa och vi försöker göra det vi kan men vi har inte alltid den professionaliteten som krävs att ta hand om ungdomar som till exempel är självmordsbenägna eller behöver psykologisk hjälp och det kan inte vi tillgodose. (...) Ungdomar kan falla mellan stolarna hos barnskyddet på grund av resursbrist (...) för de har så mycket att göra."

En fjärde informant sade:

"Om en ungdom är så låg och struntar i allt är det en utmaning att hitta en drivkraft att vilja ta sig vidare till något annat. (...) Att hjälpa dem att hitta den drivkraften att ta sig vidare är något vi arbetar med men som är svårt för man kan inte bara ge dem det och säga, här får du ett paket. De måste själva hitta tron på sig och ta steget fram till det som man intellektuellt vet att vore bra att göra men som kan kanske inte vet vad är. Det klivet är jättesvårt i livet."

Samma informant nämnde begränsningar kring missbruksproblematik:

"Vi har kontakt med missbrukare och ett samarbete med beroendemottagningen eller LARO-mottagningen (Läkemedelsassisterad rehabilitering vid opioidberoende) men man får inte vara i byggnaden om man har en missbruksproblematik. Problemet för det åländska samhället är att man inte riktigt är välkommen någonstans om man har ett pågående missbruksproblem. (...) Vi tror att det är en skyddsfaktor om man har ett missbruksproblem, att man har någonstans att komma till."

Ytterligare nämndes av en femte informant om eventuella begränsningar/svårigheter:

"Vad gör man med alkoholpåverkade? Drogpåverkade? Var får de nyktra till, vem tar emot dem? Suicidförsök? Vi har ingenting att erbjuda. (...) De skickas hem efter akuten, vad är planen? (...) Tallbacken (ungdomsboende), men det skulle behövas mer. (...) Väntetiden för ungdomar är väldigt lång och man behöver få kontinuerlig och snabb hjälp. Det är lång kö till placeringar och behöver man en placering finns det inte på Åland utan man skickas till ett främmande land till ett HBV-hem (Hem för vård eller boende) eller dylikt. Ibland kanske det inte är vad man behöver och ibland kanske man inte skulle behöva komma så långt bort."

Flera informanter nämner ett gott samarbete vara viktigt i arbetet för att man annars kan fokusera på olika saker hos ungdomen istället för att gemensamt arbeta fram det man anser vara det mest primära. Tystnadsplikten nämns också som ett problem för samarbetet då det försvårar att prata öppet om samma ungdom. Ett övergripande ansvar och samarbete beskrivs vara något som skulle underlätta det förebyggande arbetet. Det här kan hänföras till teoridelen (se ovan, s. 7) som beskriver att för att det ska bli möjligt att skapa potentiella vinster behöver man hitta en modell för strukturell och långsiktig samverkan mellan olika berörda aktörer genom en gemensam insats. Om samhället inte har en samverkan finns en risk för att de olika insatserna inte har den önskade effekt vilket leder till att de motverkar varandra. Det står även att ungdomar kan vara i kontakt med 20-40 olika professioner med olika perspektiv och kunskap om den problemsituation som råder vilket kan leda till att man uppfattar ungdomens problem olika. En informant beskrev ovan att en lösning skulle vara en koordinator, samordnare eller projektledare som har det övergripande ansvaret i det förebyggande arbetet.

Slutligen väljer vi i vår resultatredovisning att sammanfatta informanternas resterande förslag till utveckling och hur de skulle önska att arbetet kunde se annorlunda ut. Det som flera informanter nämnde, som också hör ihop med ett gott samarbete, en god samverkansmodell och ett förslag om en koordinator, är en önskan om en ungdomsmottagning.

En informant uttryckte:

"Vi hoppas på en ungdomsmottagning som skulle fungera som ett hus dit ungdomar kan gå oavsett vad de har för bekymmer. Man skulle kunna samla frågor till under ett och samma tak. Alla skulle inte behöva sitta där men vi skulle vilja att det fanns någon som koordinerar och för vidare ungdomen dit den ska"

så att inte ungdomen själv behöver hålla ordning på vart man ska ta vägen med olika frågor. Det blir för stort för en ungdom att hålla reda på om man ska till exempelvis sjukhuset för preventivfrågor eller till Fältarna om man har ett stödproblem eller socialen för andra problem. Om det blir för stort så struntar ungdomen i att söka stöd och hjälp."

En annan informant uttryckte om samma önskemål:

"Det är ett utvecklingsområde att få kommunerna, ÅHS (Ålands hälso- och sjukvård), samtalskontakter lättillgängliga i ett och samma hus utan att remisser skulle krävas. Det skulle finnas drop-in. En riktigt bra ungdomsmottagning. (...) Det är ett evighetsprojekt för ungdomar att veta vart de ska med vilka problem. (...) Det skulle vara förebyggande både för ungdomars välmående i att känna att de klarar av saker, för deras allmänna mående, till att få komma ut i arbetsmarknaden och hitta en sysselsättning som passar. (...) Det skulle även avlasta sjukhus och socialtjänst. (...) Mottagningen skulle inte upplevas som utpekande för alla skulle kunna komma dit med olika problem."

En tredje informant önskade fler stödpersoner:

"Vi behöver ha mer stödpersoner, stödfamiljer. Det handlar om att få komma in i ett annat sammanhang. Det diskuteras mycket hur vi ska marknadsföra det och göra det mer attraktivt för det skulle vara guldvärt att ha en extra vuxenkontakt i sitt nätverk."

En fjärde informant önskade mer tidiga insatser:

"Att börja jobba socialt med barn redan i lågstadiet skulle vi vilja ha mer av. Det finns kuratorer och psykologer men vi skulle vilja ha ännu mer tidigare insatser. (...) Det skulle behöva finnas en trygg vuxen, en kompis som barnen kan vända sig till i skolan och som jobbar mer förebyggande i skolan, inte någon som hoppar in som lärare, hjälper till med läxor eller sitter med på prov utan någon som jobbar enbart socialt."

Samma informant önskade även:

"Vi skulle vilja nå ut till föräldrarna mer och det är väldigt svårt för vi har väldigt lite tid för det. Vi har försökt ordna skilda föräldramöten men då kommer

inte så många. (...) Vi har funderat på olika föreläsningar på nätet så att föräldrarna kan se hemifrån men vi vet inte om de lägger sin fritid på det eller inte. (...) Många föreläsare som arbetar med ungdomar som vi har hört, har uttryckt sig om att om alla föräldrar skulle ta sitt ansvar skulle vi inte ha några problem med barn och ungdomar idag. Man ska våga vara förälder, våga sätta gränser, våga bry sig, våga vara lite irriterande för det ger positiva resultat i slutändan. Man ska inte skjuta iväg ansvaret på skolan, socialen och andra instanser som finns runtom. Det finns hjälp att få men man måste begära den för det finns alltid stöd och hjälp bara man vågar be om det."

Som en utav informanterna nämner att det är guldvärt att ha en extra vuxenkontakt i sitt nätverk nämner också teoridelen åter igen hur viktigt det är med ett vuxet ledarskap och vuxna relationer; För att utveckla en känsla av värde, betydelse och kompetens behöver det finnas känslomässig tillgänglighet och villkorslöst engagemang från vuxna i omgivningen. Det hör i sin tur ihop med teoridelens stycke om KASAM som Aron Antonovsky beskriver som känsla av sammanhang och genom den känslan kan man skyddas från social problematik och bygga strategier för att undvika olika problematiska livssituationer.

Som informanterna nämner om föräldrarnas roll över barn och ungas utveckling i en positiv riktning nämner också teoridelen detta i underkapitlet om föräldrarnas roll och om anknytningen som bildas mellan människor. Genom en trygg anknytning till föräldrar skapas en grundtrygghet genom resten av livet och man skapar lösningsfokuserade förhållningssätt för eventuella problemsituationer som kan uppstå i livet. Om det är biologiska föräldrar eller andra trygga vuxna har inte en så stor betydelse, det är kvaliteten och omsorgen i relationen som är avgörande för barn och ungas utveckling.

Slutligen kan nämnas att informanternas svar till stor del kan återkopplas till vår teoridel och informanterna har till vår undersökning beskrivit olika svårigheter men också möjligheter till utveckling i det förebyggande arbetet med ungdomar på Åland. Avslutningsvis citeras nedan en informants svar som är i enlighet med teoridelens beskrivning av KASAM:

"Alla ska synas, alla ska ha lika värde, en roll i livet. Har man bara en roll och en mening så klarar man av det mesta!"

14 Slutdiskussion

Syftet med vårt arbete har varit att kartlägga det förebyggande arbetet mot marginalisering på Åland med fokus på ungdomar. I vårt arbete har vi besvarat fyra frågeställningar som formulerades i kapitlet; syfte, frågeställningar och avgränsningar. Vad innebär marginalisering och hur tar det sig uttryck? Vad innefattar förebyggande arbete mot marginalisering med ungdomar? Vilka förebyggande insatser finns det på Åland? Vilka begränsningar eller svårigheter finns i arbetet på Åland ur de professionellas synvinkel?

Arbetet har uppdelats i två delar, teoridel och undersökning. I teoridelen har vi besvarat och identifierat marginalisering och det förebyggande arbetet samt nämnt några verksamheter som arbetar förebyggande på Åland med ungdomar. Teoridelen avslutas med en sammanfattning av teoriramen. I undersökningsdelen har vi använt oss av kvalitativa forskningsintervjuer med professionella som arbetar förebyggande med ungdomar. Undersökningen har sökt svar på hur arbetet ser ut på Åland och vilka begränsningar eller svårigheter det kan tänkas finnas i arbetet. Undersökningen har även lyft fram de förslag på utvecklingsmöjligheter som informanterna till undersökningen nämnt.

Resultatet av undersökningen är att det finns olika förebyggande verksamheter på Åland som riktar sig till ungdomar som riskerar att marginaliseras. Det förebyggande arbetet sker på olika nivåer och det viktigaste verktyget i arbetet är relationen till ungdomarna. Alla aktörer har samma mål; ungdomar ska inkluderas till samhället och må bra. Den största riskfaktorn som professionella ser är skolfrånvaro eller skolavhopp och det är också där det finns en av flera begränsningar i arbetet då det inte finns ett automatiserat system som visar när ungdomar har hög frånvaro eller hoppar av skolan. Resultatet visar även brister i ett övergripande samarbete och förslag och utvecklingsmöjligheter i arbetet har framkommit, bland annat önskas en ungdomsmottagning där flera aktörer sitter samlade.

På frågor kring marginaliseringens uttryck och orsaker har vi tolkat informanternas erfarenheter och svar vara i enlighet med den teori som vi har sammanställt. Samtliga informanter nämnde skolfrånvaro eller en icke fullbordad skolgång/avbrutna studier som ett av de tydligaste uttrycken för marginalisering. I teoridelen nämns skolk och frånvaro i skolan ha ett samband med missbruk av alkohol, droger och kriminalitet som är andra uttryck för marginalisering. Teoridelen nämner att dålig kontakt med skolan förstärker ett normlöst och kriminellt beteende samt att missbruk, mobbning och brottslighet även syns hos unga som har hög frånvaro eller dålig framgång i skolan. Andra orsaker nämndes så som psykisk ohälsa, neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, psykosociala faktorer, det sociala arvet

och svårigheter av professionella att kunna tillgodose ungdomars behov samt ett icke fungerande samarbete mellan olika aktörer. Informationen kan återkopplas direkt till den teori vi har sammanställt.

Gällande förebyggande arbete framkom att informanterna arbetar med olika förebyggande insatser; primära, sekundära, och tertiära insatser. Olika arbetsmetoder i form av stödsamtal, föreläsningar, fältarbete, uppsökande verksamhet med flera nämndes av informanterna. Arbetsmetoder som lösningsfokuserat arbete, empowermentpedagogik och involveringspedagogik nämndes som till stor del går ut på att individen själv ska finna lösningar i rådande problemsituation men med stöd och hjälp utifrån. Gemensamt nämndes att arbetsmetoderna varierar, och att man jobbar utifrån individen.

I arbetet med ungdomar framkom från informanterna att relationen är ett utav de viktigaste verktygen och om den inte är fungerande så lyckas inte arbetet. Det behöver finnas trygga vuxna i ungas liv och de behöver finnas tydliga regler och strukturer samt tid och närvaro från vuxna. Att ungdomar behöver trygga vuxna i sitt liv för en positiv utveckling är något som är återkommande i vårt arbete och vår undersökning. Teoridelen förklarar att relationen och dess kvalitet är avgörande för kvaliteten på kommunikationen som blir resultatet av våra ansträngningar. En gemensam nämnare för unga som på olika sätt varit i utsatta livssituationer är brist på förtroende- och tillitsfulla relationer till vuxna. Ungdomar behöver riktiga mänskliga relationer än bara anonyma myndigheter från samhället. Betydelsen av trygga relationer till vuxna är en röd tråd genom arbetet. Teoridelen sammanställer flera olika förklaringar till varför det är viktigt för ungdomar med tillitsfulla relationer till vuxna och informanternas erfarenheter och svar till vår undersökning bekräftar teorin. Till relationer kan även nämnas ett gott samarbete mellan olika aktörer i ungdomens liv. Något som nämns i både teori och hos informanterna; det är viktigt med tydliga gemensamma mål och riktlinjer i arbetet för att arbetet ska vara effektivt och ungdomen ska få snabbt stöd och hjälp.

Till vår sista frågeställning, vilka begränsningar och svårigheter som kan uppstå i det förebyggande arbetet med unga fick vi flera olika svar. Flera informanter svarade att det inte finns ett automatiserat system som meddelar en aktör eller myndighet om hög skolfrånvaro eller skolavhopp vilket kan leda till att flera ungdomar inte kommer till de professionellas kännedom och därför riskerar att marginaliseras. En informant nämnde att Sverige har något som nämns det kommunala aktivitetsansvaret som en lösning på denna problematik, vilket

innebär att kommunen har ansvaret och får uppdaterade listor på skolavhopp för att kunna nå ut till ungdomar mellan 16-19 år för att erbjuda hjälp eller stöd.

Andra begränsningar som nämndes var att det inte finns ett övergripande ansvar, en övergripande planering eller organisering över det förebyggande arbetet vilket leder till att alla arbetar från olika håll men med samma mål att unga ska må bra. En lösning till detta föreslogs av en informant att man skulle ha en koordinator, projektledare eller samordnare för att se över det arbetet. Vidare nämndes problematik kring tystnadsplikten, att inte ha ett samarbete som gör att man kan dela information om samma ungdom som man arbetar med vilket skulle underlätta arbetet och ungdomen skulle slippa berätta om sina problem upprepade gånger till olika aktörer.

Svårigheter med resursbrist hos andra aktörer som arbetar förebyggande med ungdomar nämndes, vilket leder till att ungdomar med svårare problematik får vänta länge på att få rätt sorts stöd och sina behov tillgodosedda. Förslag på ungdomsmottagning kom från några informanter, för att få flera olika aktörer under samma tak dit ungdomar lätt kan komma med sina problem utan remisser vilket också skulle underlätta för sjukvården och socialtjänsten, samt för ungdomen själv.

En informant nämnde problematik kring att hjälpa unga som mår riktigt dåligt att hitta en drivkraft vidare, då man inte enbart kan ge det utan de måste själva känna den drivkraften att vilja ta sig vidare. Det som också nämndes var svårigheter att hjälpa då man som professionell vet om att det finns en problematik men ungdomen nekar hjälp av diverse orsaker. Har man ett pågående missbruksproblem nämndes i undersökningen att det inte finns någonstans att vara på dagarna och att en bidragande skyddsfaktor skulle vara ett ställe att få delta i. Ytterligare nämndes de långa köer som är till placeringar och att man skickas utanför Åland då det inte finns tillräcklig hjälp att få på Åland. Det finns ingenstans för alkohol- och drogpåverkade ungdomar att nyktra till eller en plan för eftervården av suicidförsök.

Sammanfattningsvis, det finns flera olika orsaker och förklaringar till marginalisering. En viktig del i att förebygga denna process har att göra med hur vuxna i ungdomars omgivning tillgodoser de behov som behövs för att en ungdom ska utvecklas i positiv riktning. Bemöter man de behov som finns i tid så undviker man ett oönskat beteende eller en oönskad problemsituation. Det finns olika skydds- och riskfaktorer som påverkar om en ungdom riskerar att marginaliseras eller inte. Det kan handla om hur många gemenskaper i samhället man är utesluten från, ens miljö och omgivning, familjesituation, ens egen förmåga att

hantera svåra situationer och flera andra saker som nämnts i arbetet. Genom känsla av sammanhang och delaktighet kan man skydda sig från utanförskap och att marginaliseras. Det förebyggande arbetet kan ske på olika nivåer och det lönar sig att sätta in insatser så tidigt som möjligt för att undvika oerhört mänskligt lidande och stora samhällskostnader. Det förebyggande arbetet kräver en god samverkan mellan olika aktörer och att man gör upp gemensamma, tydliga mål och riktlinjer samt att man arbetar långsiktigt med kontinuitet.

Marginalisering är ett stort och brett begrepp som är svårt att definiera, likaså det förebyggande arbetet. Även om vi i vårt arbete har avgränsat oss till det förebyggande arbetet med ungdomar på Åland så är begreppet och det förebyggande arbetet stort att sammanfatta. Vi tycker att vi har lyckats sammanställa det mest övergripande gällande marginalisering hos ungdomar och det förebyggande arbetet mot det. Informanternas svar i undersökningen har kunnat besvara våra frågeställningar för arbetet och vi har kunnat se en koppling mellan undersökningens svar och teoridelens sammanställning. I arbetet ser vi en röd tråd, marginalisering hos unga kan undvikas om de får känna gemenskap och känsla av sammanhang (KASAM). För att det förebyggande arbetet ska lyckas krävs ett vuxet ledarskap i form av tillitsfulla, bärande relationer som kräver tid, närvaro, konsekventa regler och struktur. Något som både teoridelen och vår undersökning har svarat.

Syftet med arbetet var att kartlägga det förebyggande arbetet mot marginalisering med fokus på ungdomar på Åland. Vi tycker att vi har besvarat vårt syfte, även om vi bara har rört ämnet på ytan. Det som skulle vara intressant att forska vidare i är vilka möjligheter det finns till att konkretisera de förslag som informanterna har givit. Vi har fått förslag på utvecklingsmöjligheter på de begränsningar som framkommit vilket vi hoppas få användning av i vårt yrke som socionom i framtiden.

15 Källförteckning

Aaltonen, M., Ojanen, T., Vihunen, R., & Vilén, M. (2003). *Ungdomstiden*. Vammala: Kirjapaino.

Ander, B., Andersson, M., Jordevik, K., & Leisti, A. (Red.). (2005). *Möten i mellanrummet - Socialt förebyggande arbete med ungdomar*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

Backlund, Å., Högdin, S., & Spånberger-Weitz, Y. (Red.). (2017). *Skolsocialt arbete - skolan som plats för och del i sociala arbetet*. Malmö: Gleerups Utbildning.

Brinkmann, S., & Kvale, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Börjesson, M. (2019). *Hälsofrämjande samtal med tonåringar och unga vuxna*. Lund: Studentlitteratur.

Carlander, H. (2014). *Socialpedagogik*. Stockholm: Sanoma utbildning.

European Commission. (u.å.). *European Youth Goals*. Hämtat den 31.03.2020, från https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy/youthgoals_en

Frisén, A., Hwang, P., & Nilsson, B. (2018). *Ungdomar och unga vuxna - utveckling och livsvillkor*. Stockholm: Natur & Kultur.

Gustafsson, L-H. (2009). *Elevhälsa börjar i klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.

Halme, N., Kivimäki, H., Luopa, P., & Matikka, A. (2016). *Enkäten Hälsa i skolan 2015 - Rapportering av de läroanstalts-, undervisningsställe och kommunspecifika resultaten*. Helsingfors: Institutet för hälsa och välfärd.

Hindberg, B. (1999). *När omsorgen sviktar*. Borås: Centraltryckeriet.

Holme, I-M., & Solvang, B-K. (1996). *Forskningsmetodik - Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Hök, L., Nilsson, I., Sanandaji, N., & Wadeskog, A. (2014). *Utanförskapets pris - En bok om förebyggande sociala investeringar*. Lund: Studentlitteratur.

Institutet för hälsa och välfärd. (2016). *Barn, unga och familjer - elevvård*. Hämtat den 07.02.2020, från <https://thl.fi/sv/web/barn-unga-och-familjer/basservice/elevvard>

Institutet för hälsa och välfärd. (2020). *Enkäten Hälsa i skolan*. Hämtat den 13.02.2020, från <https://thl.fi/sv/web/thlfi-sv/forskning-och-expertarbete/befolkningsundersokningar/enkaten-halsa-i-skolan>

Institutet för hälsa och välfärd. (2020). *Enkäten Hälsa i skolan 2017 och 2019*. Hämtat den 13.02.2020, från https://sampo.thl.fi/pivot/prod/sv/ktk/ktk1/summary_perustulokset?alue_0=235598&mittarit_0=200138&mittarit_1=200573&mittarit_2=200276&vuosi_0=v2017&kouluaste_0=161293#

Karlberg, M., & Woolfolk, A. (2015). *Pedagogisk psykologi*. Edinburgh: Pearson Education Limited.

Karlsson, L-B., Kuusela, K., & Rantakeisu, U. (Red.). (2013). *Utsatthet, marginalisering och utanförskap*. Lund: Studentlitteratur.

Lapsen oikeudet. (u.å.). *Konventionen om barnets rättigheter*. Hämtat den 31.03.2020, från <https://www.lapsenoikeudet.fi/pa-svenska/konventionen-om-barnets-rattigheter/>

Madsen, B. (2006). *Socialpedagogik - Integration och inklusion i det moderna samhället*. Lund: Studentlitteratur.

Mariehamns stad. (2020). *Omsorg och stöd - barn, ungdom och familj - Fältarna*. Hämtat den 07.02.2020, från <https://www.mariehamn.ax/omsorg-stod/barn-ungdom-och-familj/faltarna/>

Mattila, L. (2015). *Att bygga bärande relationer*. Mölndal: Göteborgstryckeriet.

Mattila, L. (2012). *Att förebygga livslångt utanförskap - En handbok för vuxenvärlden runt utsatta barn och ungdomar*. Uddevalla: Nordiska institutet för samhällsutveckling.

Michel, P-O. (Red.). (2010). *Psykotraumatologi*. Lund: Studentlitteratur.

Myrskylä, P. (2012). Hukassa – keitä ovat syrjäytyneet nuoret? *Elinkeinoelämän valtuuskunta*, 19, s. 1-19. Hämtat den 23.03.2020, från <https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2012/02/Syrjaytyminen.pdf>

Nilsson, I., & Wadeskog, A. (2008). *Det är bättre att stämma i bäcken än i ån - Att värdera de ekonomiska effekterna av tidiga och samordnade insatser kring barn och unga*. Hämtat

den 11.02.2020, från <https://www.ideerforlivet.se/globalassets/pdf/rapporter/individen-i-centrum-original.pdf>

OAJ. (2018). *OAJ:s läropliktsmodell: sammanfattning*. Hämtat den 23.03.2020, från <https://www.oaj.fi/sv/aktuellt/publikationer/2018/oajs-laropliktsmodell/>

Regionförvaltningsverket. (2020). *Ungdomsverkstäder*. Hämtat den 05.02.2020, från www.avi.fi/sv/web/avi/avustukset-nuorten-tyopajatoimintaan

Regionförvaltningsverket. (2020). *Uppsökande ungdomsarbete*. Hämtat den 05.02.2020, från www.avi.fi/sv/web/avi/etsiva-nuorisoty

Roos, S. (2019). *Nabo - ungas röster om social inkludering på Åland*. (2019:547). Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.

Statsrådet och ministerierna. (u.å.). *Förebyggande av utslagning och fattigdom*. Hämtat den 05.02.2020, från www.stm.fi/sv/delaktighet/forebyggande-av-utslagning-och-fattigdom

Ung resurs. (u.å.). Hämtat den 07.02.2020, från <https://ungresurs.ax/om-oss/>

Wrede-Jantti, M. (2017). *Mental Health among Youth in Åland - Who is responsible? What is being done?* University of Helsinki: Nordic Centre for Welfare and Social Issues.

Ålands hälso- och sjukvård. (u.å.). *Skol- och studerandehälsovård*. Hämtat den 05.02.2020, från www.ahs.ax

Ålands landskapsregering. (2015). *Gällande socialvårdslag förblir tillämplig på Åland*. Hämtat den 05.02.2020, från www.regeringen.ax/nyheter/gallande-socialvardslag-forblir-tillamplig-pa-aland

Ålands landskapsregering. (2015). *Hälsa och omsorg - Barn och unga*. Hämtat den 05.02.2020, från www.regeringen.ax/halsa-omsorg/barn-unga/skol-studerandehalsovard

Ålands landskapsregering. (2015). *Hälsa och omsorg - Vuxna och familjer*. Hämtat den 05.02.2020, från <http://www.regeringen.ax/halsa-omsorg/vuxna-familjer>

15.1 Finlands författningssamling

Barnskyddslag 13.4.2007/417 [Online] www.finlex.fi [hämtat: 05.02.2020].

Socialvårdslag 30.12.2014/1301 [Online] www.finlex.fi [hämtat: 05.02.2020].

Statsrådets förordning om ungdomsarbete och ungdomspolitik 211/2017 [Online] www.finlex.fi [hämtat: 05.02.2020].

Ungdomslag 21.12.2016/1285 [Online] www.finlex.fi [hämtat: 04.02.2020].

15.2 Ålands författningssamling

Landskapslag om tillämpning i landskapet Åland av barnskyddslagen (2008:97) [Online] www.regeringen.ax [hämtat: 05.02.2020].

16 Bilagor

Matilda Söderback
Telefonnummer: 04573428812
matilda.soderback@edu.novia.fi

Axel Gädda
Telefonnummer: 0504043252
axel.gadda@edu.novia.fi

Frågorna gäller vårt slutarbete till socionomprogrammet vid Yrkeshögskolan Novia i Vasa. Slutarbetet handlar om förebyggande arbete mot marginalisering med unga på Åland, Mariehamn. Syftet med arbetet är att göra en kartläggning över arbetet på Åland samt undersöka vilka svårigheter och begränsningar det finns ur en yrkesprofessionell synvinkel.

Intervjufrågor:

1. Kan ni beskriva er verksamhet?
2. Hur ser en vanlig arbetsdag ut?
3. Vad är tyngdpunkten i ert arbete? (Ert huvudsyfte)
4. På vilka sätt kommer ungdomar i kontakt med er verksamhet?
5. Kan ni berätta om vilka uttryck för marginalisering som ni ser i ert arbete?
6. Vilka bidragande faktorer till marginalisering hos unga har ni erfarenheter av i ert arbete?
7. Om ni upptäcker en ungdom i riskzon för att marginaliseras, hur går ni till väga och vilka insatser använder ni er av?
8. Vilka specifika arbetsmetoder använder ni er av?
9. Vilka aktörer samarbetar ni med och hur ser samarbetet ut?
10. Vad finns det för svårigheter eller eventuella begränsningar i ert arbete?
11. Hur skulle ni vilja ändra på något i er verksamhet eller bland samhällets förebyggande insatser för unga?
12. Vad tycker ni är det viktigaste verktyget i förebyggande arbetet med unga?
13. Finns det något ni vill tillägga som ni anser vara relevant för temat men som inte redan diskuterats?